Universitat de les Illes Balears

Facultat de Ciències Socials i Jurídiques.

Memòria del Treball de Fi de Grau

La millora de la convivència a través de l'educació emocional amb les pel·lícules com a recurs.

Ariadna Rosselló Sánchez

Grau d'Educació Primària

Any acadèmic 2019-20

DNI de l'alumna: 43225908F

Treball tutelat per Ana Maria Franco Sánchez

Departament de Pedagogia Aplicada i Psicologia de l'Educació

S'autoritza la Universitat a incloure aquest treball en el Repositori Institucional per a la seva consulta en accés obert i difusió en línia, amb finalitats exclusivament acadèmiques i d'investigació	Autor		Tutor	
	Sí	No	Sí	No
	■	□	■	□

RESUM

A causa de les circumstàncies sobrevingudes per la situació d'alarma generada per la COVID-19, el present Treball Final de Grau s'ha reajustat i centrat a una modalitat més teòrica, però també s'ha aprofundit a un recurs didàctic com a mitjà per millorar la convivència a l'aula: l'ús de les pel·lícules. El treball s'estructurarà en dues parts. A la primera part, es desenvolupa el marc teòric a on es defineixen els conceptes bàsics que són el nucli central del treball: la inclusió educativa, l'educació emocional i l'ús de les pel·lícules com a recurs didàctic. A la segona part, es fa una revisió de programes que s'han dut a terme a diferents escoles de províncies d'Espanya sobre l'educació emocional i els seus beneficis i també es desenvolupa una *proposta didàctica centrada en l'ús les pel·lícules com a recurs* per treballar les emocions i els sentiments amb la finalitat de millorar la convivència a l'aula i refermar la seguretat dels nostres alumnes, la seva autoestima i autoconfiança, processos intrapsicològics que afavoreixen el desenvolupament del procés d'aprenentatge personal i social.

Paraules clau: Educació Emocional, inclusió, convivència, rendiment.

ABSTRACT

Due to the circumstances of the alarm situation generated by COVID-19, this Final Degree Project has been readjusted and focused on a more theoretical modality, but has also delved into a didactic resource as a means to improve coexistence in the classroom: the use of films. The work will be structured in two parts. In the first part, the theoretical framework is developed, in which the basic concepts that define the central core of the work are defined: educational inclusion, emotional education and the use of films as a teaching resource. In the second part, there is a review of programs that have been carried out in different schools in the provinces of Spain on emotional education and its benefits and also develops a didactic proposal focused on the use of films as a resource to work on emotions and feelings in order to improve coexistence in the classroom and strengthen the safety of our students, their self-esteem and self-confidence, intrapsychological processes that promote the development of personal and social learning.

Key words: Emotional Education, inclusion, coexistence, performance.

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ.....2

1.1. TEMA.....2

1.2. JUSTIFICACIÓ.....3

2. OBJECTIUS.....5

2.1. OBJECTIUS GENERALS DEL TREBALL.....5

2.2. OBJECTIUS ESPECÍFICS DEL TREBALL.....5

3. METODOLOGIA.....6

4. MARC TEÒRIC.....7

4.1. LA INCLUSIÓ.....7

4.2. EDUCACIÓ EMOCIONAL.....10

4.3. LES PEL·LÍCULES COM A RECURS DIDÀCTIC.....17

5. REVISIÓ BIBLIOGRÀFICA DE PROGRAMES I PROPOSTA DIDÀCTICA.....20

5.1 REVISIÓ BIBLIOGRÀFICA DE PROGRAMES.....20

5.2. PROPOSTA DIDÀCTICA.....29

6 CONCLUSIONS.....40

7 BIBLIOGRAFIA.....43

1. INTRODUCCIÓ

1.1. TEMA

La matèria elegida per desenvolupar el Treball Final de Grau és la de Suport, concretament l'Educació Emocional a través dels grups cooperatius com a metodologia inclusiva com a tema a desenvolupar. El Suport Educatiu ha passat i passa per diversos models. Entre l'exclusió i la inclusió es troben els models de segregació i integració. La segregació inclou els PDI (Programes de Desenvolupament Individual) mentre que la integració inclou els CEE (Centres d'Educació Especial). El repte dels centres educatius actuals és admetre tots els infants, independentment de les seves capacitats, incorporant-los a les aules ordinàries i adaptant la metodologia i continguts al context de cada un dels grups-classe.

L'any 1978 a Estats Units es va aprovar el document conegut com a "Informe Warnock" on es planteja el principi d'integració en l'àmbit escolar. En aquest document es manifesta que tots els nins tenen el dret d'assistir a una escola ordinària sense que hi hagi risc d'exclusió. Així mateix, es diu que aquests infants presenten una necessitat especial i que, per tant, també precisen d'atencions especials. Això comporta la dotació de mitjans especials mitjançant unes tècniques d'ensenyança específiques per poder accedir al currículum especial o adaptat.

L'any 1994, la UNESCO va celebrar la Conferència Mundial sobre les Necessitats Educatives Especials. És en aquest moment quan es produeix el canvi de conceptes i es passa de la normalització (integració) a la inclusió. Aquest nou concepte pretén marcar les diferències respecte a l'etapa anterior. La inclusió no significa que les persones s'hagin d'adaptar a la situació, sinó que la situació s'adapti de manera general al grup de persones a les quals influeix. És a dir, no es dona una educació separada i adaptada a un grup determinat d'alumnes, sinó que s'ofereix a tots els alumnes per igual les millors condicions i oportunitats per aprendre, involucrant tots els alumnes en una mateixa activitat. Atendre a la diversitat no vol dir adoptar mesures especials per a alumnes difícils sinó educar en la diversitat, és a dir, organitzar els elements escolars i currículums ordinaris per tal que facilitin l'aprenentatge de tots els alumnes, cercant criteris generals per poder ensenyar tots a tots i aprendre de tots.

Els mestres de suport, fins ara, seguien el model integrador definit anteriorment, entrant a les aules només per portar-se els infants NESE a una aula extraordinària habilitada per atendre i treballar amb aquests alumnes. Normalment es treballaven uns continguts diferents dels que es

donen paral·lelament dins l'aula ordinària corresponent i adaptats a les seves dificultats, segons la meva experiència a l'etapa escolar. És a dir, tenien com a objectiu principal ajudar a desenvolupar el procés d'aprenentatge dels alumnes amb necessitats educatives especials (integració) en un context a part de l'aula ordinària. Però, ara, tenen un nou compromís, el de fer del suport un camí cap a la inclusió, és a dir, crear escoles cada vegada més inclusives mitjançant la tutoria compartida.

Actualment, la figura del mestre de suport hauria de passar a ser una ajuda més pel tutor d'aula que per un grup determinat d'alumnes. Basant l'afirmació següent en l'experiència de les pràctiques, aquesta figura encara avui queda reduïda a prestar ajuda a un grup determinat d'infants, especialment aquells que tenen dificultats d'aprenentatge. Molt sovint aquesta pràctica es torna individualista i per tant, antigament era totalment segregadora i ara, a poc a poc passa de ser integradora a inclusiva. Com s'ha esmentat anteriorment, els mestres de suport no ha estat fins fa relativament poc que han començat a introduir-se a les aules ordinàries per ajudar a tots els alumnes d'igual manera. Tot i que encara es veuen pràctiques individualistes com ara seure a determinats alumnes en taules separades de la resta de la classe per atendre'ls a ells o simplement seure al costat d'aquests alumnes, adaptant els exercicis i les activitats a cada un d'ells o fent una explicació paral·lela a la de la tutora d'aula, si bé és cert que es veu en menor mesura. Això té com a conseqüència l'exclusió, resultat de la classificació dels alumnes segons les seves capacitats o rendiment.

Com a conclusió, els mestres, especialment els de suport, han d'aconseguir que aquesta integració que encara es veu a moltes de les escoles passi a ser inclusió. Tots els infants són diferents i cada un d'ells aprèn d'una manera diferent, a un ritme diferent i coses diferents. És aquí on apareix el terme "*intel·ligència emocional*", que es refereix a una de les diverses intel·ligències existents entre els infants. La definició d'aquest terme serveix per recolzar els beneficis de l'educació emocional a les aules. Així doncs, són els docents els que han d'adaptar la metodologia i la dinàmica del grup-classe a cada una de les situacions i la millor manera d'aconseguir això és mitjançant una tutoria compartida entre els tutors i el mestre de suport per tal d'organitzar i planificar la tasca del procés d'ensenyament.

1.2. JUSTIFICACIÓ

L'elecció tant de la matèria com del tema es deu a la importància del compromís del suport educatiu a les escoles, en aquest cas, en relació amb l'educació emocional, que ens permet

relacionar les diverses pràctiques i accions escolars amb els valors. El Sistema Educatiu té com a objectiu educar i ensenyar als infants i joves dins una societat que es troba immersa en un canvi constant. No obstant això, es fa evident la mancança d'un espai dedicat únicament a l'Educació Emocional dins el Currículum de Primària, la qual cosa fa que les pràctiques dedicades a l'educació de les competències emocionals s'hagi d'incloure dins el marc del Pla d'Acció Tutorial o d'altres documents de centre inclosos en el Pla de Centre com a programes.

La figura del mestre de suport ha anat canviant i millorant la seva pràctica al llarg del temps, així com ho fan les escoles, adaptant-se als canvis de la societat, però encara queda molt per fer. Com s'ha dit abans, les escoles han anat evolucionant i transformant aquest aspecte seguint l'esquema següent: exclusió – segregació - integració i, finalment - inclusió. És en aquest darrer estadi on es troben els centres i l'educació en l'actualitat. Així i tot, en molts de casos la pràctica que es duu a terme a les escoles encara respon al model d'integració, tant per part dels mestres de suport com per part dels tutors i altres docents dels centres. És aquí on es vol aprofundir fent una recerca bibliogràfica, amb la intenció d'aportar alguna cosa a l'educació emocional inclusiva mitjançant els grups cooperatius per a una millor convivència d'aula.

Moltes vegades es tendeix a deixar de banda les emocions o a no donar la importància que es mereixen els nostres sentiments. Les emocions dels alumnes influeixen, de manera negativa o positiva, en el seu procés d'aprenentatge i rendiment acadèmic, així com en la convivència d'aula. El que es pretén amb aquest treball, és aprofundir en el tema de l'educació emocional i tot el que això suposa mitjançant una recerca bibliogràfica i investigant els programes, pràctiques i estudis que s'han realitzat durant els darrers anys. També, tenint en compte tota la part teòrica i en base a les investigacions, aportar alguna dinàmica per treballar les emocions per grups cooperatius com a metodologia inclusiva i fent servir les pel·lícules com a recurs didàctic i fer veure la importància de l'empatia per a una bona convivència i un millor clima d'aula, el que hauria de repercutir positivament al desenvolupament de les classes per part de tots els alumnes. Les pel·lícules són un mètode molt útil a l'hora de treballar aquest aspecte. Com a recurs educatiu, ens obren moltes portes per treballar continguts del currículum, entre d'altres, les emocions. L'art i, en aquest cas, la dramatització, és una eina d'expressió emocional molt potent en l'actualitat i que, a més, es podria dir que és un idioma universal d'expressió molt present a la vida de les persones i que es disfruta com activitat d'oci i temps lliure.

El fet de fer feina per grups cooperatius es converteix en una metodologia necessària a l'hora de fer partícips a tots els alumnes. Participar, jugar i col·laborar implica aprendre. Per una

banda, el desenvolupament de les activitats emprant la metodologia per grups cooperatius és un bon recurs per atendre a la diversitat i incloure tots els infants a una mateixa activitat, sense excloure ningú per les seves capacitats. D'altra banda, els grups cooperatius en el descobriment de la intel·ligència emocional ens permeten veure el punt de vista dels altres i les diferents personalitats que trobem dins un món on preval la diversitat. També entendre les reaccions dels nostres companys davant diverses situacions és molt important per empatitzar amb ells. Ajudar-los a trobar mètodes per controlar les seves emocions per tal de poder seguir el ritme de la classe i que aquestes no influeixin en el seu procés d'aprenentatge, a més de trobar recursos per canviar determinats comportaments que puguin conduir a sentiments o emocions negatius per part dels companys és rellevant a l'hora de mantenir un bon clima a la classe i de millorar la convivència. Es podria resumir de la següent manera: la inclusió és el primer pas per a l'educació emocional i la millora de la convivència dins l'aula.

2. OBJECTIUS

2.1.OBJECTIUS GENERALS DEL TREBALL.

Per una banda, aprofundir en l'estudi de l'educació emocional com a aspecte clau dins la formació integral de l'alumnat i com a motor per a impulsar l'educació inclusiva. D'altra banda, donar a conèixer els beneficis de l'educació emocional en l'àmbit escolar i la seva influència en la convivència d'aula i el procés d'aprenentatge dels alumnes.

2.2.OBJECTIUS ESPECÍFICS DEL TREBALL.

- Conscienciar de la importància de l'educació emocional a les aules i justificar els beneficis d'educar als nens emocionalment mitjançant una revisió bibliogràfica.
- Fer un recerca bibliogràfica dels temes clau al voltant dels quals pivota aquest treball final: la inclusió educativa i els grups cooperatius com a metodologia inclusiva, l'educació emocional i l'ús de les pel·lícules com a recurs didàctic.
- Fer una revisió dels programes d'educació emocional actuals, a través d'una recerca bibliogràfica, per treballar les emocions a l'escola. Traslladar els objectius i resultats d'aquests projectes per justificar l'objectiu general del TFG.
- Indagar i aprofundir en l'aplicació de l'educació emocional dins les aules de primària mitjançant l'anàlisi del currículum. Plasmar propostes didàctiques per dur a terme l'educació emocional en el marc del Pla d'Acció Tutorial (PAT). Les propostes que es

suggereixen treballen diferents competències emocionals per així evidenciar les possibilitats de la integració curricular.

3. METODOLOGIA

Per a l'elaboració de la part pràctica del TFG, igual que pel marc teòric, s'ha fet una recerca bibliogràfica, en aquest cas, sobre la importància i els beneficis de l'educació emocional així com del cinema com a recurs didàctic per a l'alfabetització emocional i els grups cooperatius com a metodologia inclusiva i de suport. En primer lloc, s'han definit una sèrie de conceptes com a base teòrica i com a precedent necessari per a l'enteniment de la realitzacio de la part pràctica, és a dir, del desenvolupament de les revisions bibliogràfiques sobre programes realitzats vers al tema i la conseqüent proposta didàctica. En aquest marc teòric es defineixen els conceptes bàsics de manera pràctica, oferint un marc clar i concís, sòlidament fundamentat, que clarifiquin tots els conceptes que s'amaguen darrera el terme Intel·ligència Emocional. Posteriorment, s'han presentat les investigacions realitzades i els programes que s'han trobat sobre el tema principal d'aquest TFG per demostrar la rellevància de l'educació emocional als centres escolars, així com les conclusions que s'han extret d'aquestes pràctiques. A la part pràctica s'explica la influència de les habilitats i competències emocionals en el rendiment acadèmic i en la convivència d'aula a través dels programes i els estudis finalitzats i publicats recentment.

Les bases de dades emprades per a la recerca han estat les següents (Google Academic, Dialnet, Mendeley, UIB i Google). Cal tenir en compte que, degut a la situació durant la que s'ha anat desenvolupant el Treball de Fi de Grau (TFG), no ha estat possible l'adquisició i lectura d'alguns dels llibres que es troben a les biblioteques de la Universitat de les Illes Balears relacionades amb el tema, per aquest motiu no s'han emprat altres documents a banda dels documents electrònics. Per una banda, després de fer una recerca el voltant del tema principal del TFG (l'educació emocional) i recopilar un gran nombre de documents informatius de diversos tipus (articles, revistes electròniques, llibres en pdf...), es va fer una cura d'informació per tal de descartar els documents menys útils. El resultat de la recerca, recuperació, avaluació i anàlisi i valoració dels continguts és una recopilació dels recursos més definits cap al tema a tractar i una posterior gestió i ús de la informació. D'altra banda, la definició i concreció del tema del TFG ha tingut lloc durant la segona fase de realització del treball i a causa de la investigació sobre els projectes i estudis científics posats en pràctica.

Per a la selecció de la informació que s'ha utilitzat durant el TFG s'han considerat una sèrie d'aspectes com la data de publicació dels documents per tal que aquesta no estigui desfasada i/o hagi estat desacreditada per altres estudis. S'ha tingut en compte que els documents estiguessin escrits per psicòlegs, docents, científics, metges i creadors de les teories al voltant de les quals es centra el TFG, així com les fonts de les quals s'han extret els documents. També ha estat un procés molt important el de contrast i cura de la informació recuperada. Cal destacar que, a més dels documents citats i utilitzats per al desenvolupament general del TFG, s'han cercat i consultat altres estudis i investigacions científiques que, finalment no han estat triades degut a la data de publicació, encara que la informació aportada ha estat molt útil i ha ajudat en el desenvolupament d'aquesta part del treball.

Per acabar, cal esmentar que el desenvolupament del treball ha passat per diverses fases durant les quals s'ha anat perfilant el tema, per tal d'obtenir una concreció i de ser més exacte a l'hora de definir l'objectiu principal del treball. Aquestes fases per les que ha passat es troben explicades a les conclusions finals del Treball de Fi de Grau.

4. MARC TEÒRIC

4.1. LA INCLUSIÓ.

En termes generals, la inclusió significa incloure una persona o una cosa dins un conjunt, sense fer distincions. Dins una escola o aula, l'objectiu de la inclusió és acollir tothom, no rebutjar ningú per les seves capacitats, origen cultural o qualsevol altra característica, per poder aprendre en ella alumnes diferents, tal com va dir Pere Pujolàs (2008). La inclusió implica canvis i modificacions en les estructures i les estratègies, amb la visió que inclou a tots els infants, així com ho plasma la UNESCO (2005), per tal de fer del procés d'ensenyament-aprenentatge una pràctica educativa inclusiva i que el grau d'implicació dels alumnes sigui equitatiu. Així la defineixen Booth i Ainscow (2011):

> La inclusión trata de la participación de todos los estudiantes y adultos. Trata de apoyar a los centros escolares para que sean más responsables ante la diversidad de su alumnado, sea en razón a sus orígenes, intereses, experiencias, conocimiento, capacidades o cualquier otra. (p.13).

A la següent imatge, estreta de la *Guía para la educación inclusiva. Desarrollando el aprendizaje y la participación en los centros escolares* (2011, p.15), es resumeix què entem per inclusió educativa :

Tabla 1	La inclusión en la educación significa...

- Poner los valores inclusivos en acción.
- Mirar cada vida y cada muerte con igual valor.
- Apoyar el sentimiento de pertenencia en todos.
- Incrementar la participación de los estudiantes en las actividades de enseñanza y aprendizaje, así como las relaciones con las comunidades locales.
- Reducir la exclusión, la discriminación y las barreras para el aprendizaje y la participación.
- Reestructurar las culturas, las políticas y las prácticas para responder a la diversidad de alumnos que aprenden de modo que se valore a todos igualmente.
- Vincular la educación a realidades locales y globales.
- Aprender de cómo se han reducido las barreras para el aprendizaje y la participación con algunos estudiantes para que este conocimiento beneficie a todos los estudiantes.
- Mirar las diferencias entre estudiantes y entre adultos como recursos para el aprendizaje.
- Reconocer el derecho de los estudiantes a una educación de calidad en su localidad.
- Mejorar los centros escolares tanto para el personal, los padres y tutores, como para los estudiantes.
- Enfatizar el proceso de desarrollo y mejora de las comunidades escolares y sus valores, tanto como sus logros.
- Fomentar relaciones mutuamente enriquecedoras entre los centros escolares y las comunidades del entorno.
- Reconocer que la inclusión en la educación es un aspecto de la inclusión en la sociedad.

Vallejo Valdivieso, Zambrano Pincay, Vallejo Pilligua & Bravo Cedeño (2019) (citat per María Janeth Vélez Miranda; Esthela María San Andrés Laz; Marcos Fernando Pazmiño Campuzano, 2020), defensen:

> La importància de promoure les estructures mentals dels estudiants amb la finalitat de promoure aprenentatge significatiu en aquests, per tant, és establir la necessitat d'innovar educativament per promoure la inclusió, ja que el model tradicional es basa en el mesurament de coneixements, mentre que els enfocaments emergents proposen la multiplicitat d'interacció de l'estudiant amb les seves capacitats i medi social per a construir coneixements, sent possible des de l'enfocament de l'estimulació cerebral o neuroeducació. (p.11-12)

Tots aquests punts de la taula anterior que defineixen el que és la inclusió a l'educació porta directament a la necessitat de definir el concepte de treball cooperatiu, ja que com diu Pujolàs (2012): Sólo pueden aprender juntos alumnos diferentes (…) en una clase organizada cooperativamente, en la cual todos colaboran y cooperan, se ayudan, para alcanzar el objetivo común de progresar en el aprendizaje, cada uno hasta el máximo de sus posibilidades. (p.91). Per tant, els conceptes "inclusió" i "aprenentatge cooperatiu" són dos conceptes que estan totalment lligats, ja que permeten la participació de tots els alumnes d'igual manera i això, al mateix temps, implica aprenentatge tal com expliquen Tony Booth y Mel Ainscow (2011) a l'Index for Inclusion. Com afirma Pujolàs (2012):

> Educación inclusiva y aprendizaje cooperativo son dos conceptos distintos pero estrechamente relacionados: las aulas inclusivas requieren una estructura cooperativa de la actividad, y educar los valores relacionados con la cooperación exige que las aulas sean inclusives (pàg. 89).

Com s'ha esmentat abans, la inclusió necessita la cooperació entre els infants i viceversa, tal com expressa Pere Pujolàs (2012), la cooperació necessita la inclusió per poder dur-se a terme, ja que no es pot treballar cooperativament si prèviament s'han exclòs els que són "diferents", és a dir, si l'aula no és inclusiva.

El concepte de "treball cooperatiu", a què es fa referència al paràgraf anterior, també és relativament nou i sorgeix de la necessitat de cooperació entre els infants, així com de la necessitat de la inclusió de tots els alumnes en una mateixa activitat per assegurar la participació de tots els infants i l'aprenentatge íntegre de cada un dels alumnes, amb els i dels companys de classe. Així doncs, es pot definir aquest concepte com a grups heterogenis que asseguren la interacció entre tots els membres d'un grup, que poden ajudar-se entre ells i aportar coses diferents dins un mateix grup per la diversitat d'intel·ligències que hi ha dins una aula. Per formar aquests grups heterogenis la classe s'ha de dividir en tres grups:

- Els més capacitats per oferir ajuda.

- Els més necessitats de rebre aquesta ajuda.

- La resta del grup.

El treball cooperatiu no té uns continguts en si, sinó que és més una metodologia educativa per poder treballar i assolir d'una manera eficaç aquests continguts de manera inclusiva. Els membres d'un mateix grup cooperatiu han de formar equip, de manera que lluitin plegats per aconseguir un objectiu comú, ajudant-se, escoltant-se i respectant-se entre ells per assegurar una correcta cooperació, el que fa que aquesta sigui una pràctica que té com a base la inclusió.

Endinsant-nos en l'àmbit de la inclusió i aplicant-lo a l'educació emocional, el fet de treballar les emocions en grups cooperatius el que es pretén aconseguir és la solidaritat i l'empatia entre els membres d'un grup, millorar el rendiment acadèmic de cada un dels infants, augmentar la cohesió del grup, reforçar les capacitats i habilitats de cada un dels membres, millorar la seva autoestima, desenvolupar les habilitats socials dels alumnes, aprendre a escoltar de manera activa i raonar i respectar els diversos punts de vista des d'una perspectiva empàtica.

En aquest cas, el suport educatiu juga un paper molt important a l'hora de treballar aquest aspecte amb els alumnes. En termes generals i seguint la teoria del concepte d'inclusió, es pot dir que, el suport treballa per aconseguir que l'escola s'adapti a tot el seu alumnat amb la finalitat de donar resposta a les necessitats de cada alumne. El suport també inclou ajudar a dissenyar un currículum i una metodologia educativa que faciliti al professorat incloure a tot el seu alumnat dins una escola i, més concretament, dins una aula ordinària, fomentant el treball col·laboratiu i la reflexió sobre el mateix treball amb tot l'equip docent, així com estar prop i disponible per a l'alumnat. En aquest sentit, el suport educatiu emocional facilita recursos i estratègies per identificar, expressar i gestionar les emocions a tots els infants, amb o sense discapacitat, i que, a més, donen lloc a l'increment de la independència, la productivitat, la integració comunitària i la satisfacció personal. El suport educatiu emocional podria ser una pràctica molt positiva a l'hora de treballar les emocions per fomentar i desenvolupar l'autoconfiança i la seguretat dels infants que afecta directament al seu desenvolupament i al procés d'aprenentatge com així demostren els estudis recents sobre la influència i els beneficis de l'educació emocional. Aquest suport ha de seguir el model comprensiu, oferint suport i ajudes a qualsevol alumne, promovent la igualtat d'oportunitats i definint la diversitat com a valor.

En conclusió, podria dir-se que els grups cooperatius com a metodologia principal dins les aules és el camí més adient per educar en valors i obtenir pràctiques educatives inclusives, i que aquesta metodologia és una forma pràctica d'aprendre junts alumnes diferents. Per tot això, una metodologia de treball cooperatiu és la més adequada per poder integrar totes aquestes característiques dins una classe on predomina la diversitat de perfils de l'alumnat.

4.2. EDUCACIÓ EMOCIONAL.

Per començar a introduir el concepte "educació emocional" i entendre la proposta didàctica que es desenvolupa a la segona part del TFG, cal definir de manera clara i concisa el terme "emoció", així com conèixer les emocions bàsiques, definides com a emocions universals.

Per una banda, es defineix el concepte d'emoció com un sentiment molt intens, sobtat i de menor duració que un sentiment, que experimentem davant un fet, un record... Segons Fernández Abascal i Palermo (1999) una emoció és un estat anímic que apareix quan l'organisme detecta algun tipus de desequilibri davant un estímul, causat per una situació, un fet, un record..., amb la finalitat de posar en marxa recursos que es troben al seu abast per

controlar aquest situació. (p.4). Per tant, l'emoció és una alteració de l'ànim en un moment determinat i davant un fet, pensament, situació, record... que provoca una reacció, normalment automàtica.

El que és més important és que les emocions i els sentiments que experimentem davant una mateixa situació són subjectius i per tant, diferents a cada individu. Per tant, com expressa el psicòleg Arturo Torres (2020) és l'altra persona la que ha de construir a la seva ment, i a partir de les seves experiències, com se senten els altres, tot fent un esforç d'empatia.

Quines diferències hi ha entre emoció i sentiment?

Diferències	
Emoció	**Sentiment**
Resposta inconscient	Resposta conscient
Reacció ràpida	Reacció tardana
Bàsica, primitiva i unidireccional	Secundari, derivat i bidireccional
Manca de capacitat de pensament i reflexió	Capacitat de pensament i reflexió

Hi ha alguna semblança entre emoció i sentiment?

Semblances
Irracionalitat
Subjectivitat: depèn de l'experiència
Manca de definició fidel

No obstant això, les emocions i els sentiments són inseparables. Un no pot existir sense l'altre, allà on hi ha una emoció, trobem un sentiment. Per tant, quan es xerra de conceptes com "Suport Emocional", "Educació Emocional" o "Intel·ligència Emocional" també s'inclouen, de certa manera, els sentiments.

Per altra banda, Paul Ekman (1967) fa una classificació de les emocions mitjançant un estudi i segons les expressions facials universalment reconegudes. Ekman és un dels principals defensors de l'enfocament d'emocions bàsiques, i estableix així les següents: sorpresa, fàstic, por, alegria, tristesa i ira. Segons explica Paul Ekman (2007) al seu llibre EMOTIONS REVEALED, les emocions esmentades anteriorment són universals, és a dir, comuns a tots els individus independentment de la seva cultura, encara que els estímuls o les situacions que les causen puguin variar depenent de la cultura i de l'experiència personal.

Una vegada definit el concepte d'emoció i esmentades les emocions bàsiques, per acabar podent definir i entendre el concepte "educació emocional" i per tal de justificar la seva aplicació en l'àmbit educatiu, cal remuntar-se anys enrere i anomenar l'aparició de la teoria de les "Intel·ligències Múltiples" proposada pel psicòleg Howard Gardner al 1983, on defineix vuit tipus d'intel·ligències diferents, entre elles, la intel·ligència personal (dividida en interpersonal i intrapersonal). L'autor del llibre Frames of Mind té una visió pluralista de la ment, això vol dir que no reconeixia només un o dos tipus d'estils cognitius, sinó que reconeix diverses facetes de la cognició i que les persones tenen diferents potencials. Gardner (1893) va observar que tenir una àrea del cervell danyada no era cap impediment per desenvolupar altres habilitats, i amb això va poder afirmar que una persona no deixa de ser intel·ligent només per no tenir una qualitat específica. D'aquí neix aquest concepte i model, el qual té una base empírica. Per tant, es podria definir la Intel·ligència Emocional com el conjunt de dues de les vuit intel·ligències múltiples que s'han definit fins ara, la intel·ligència interpersonal i la intrapersonal.

Posteriorment, els psicòlegs Peter Salovey i John Mayer varen proposar el 1990 una teoria que tenia en compte la intel·ligència emocional. Es considera que aquest va ser el primer article científic sobre intel·ligència emocional, amb el títol Emotional Intellingence. La definició de la IE va ser reformulada pels mateixos autors (citat per Rafael Bisquerra, 2012) que, el 1997, la defineixen de la següent manera:

> La intel·ligència emocional implica la capacitat de percebre, valorar i expressar les emocions amb exactitud; la capacitat d'accedir i generar sentiments que facilitin el pensament; la capacitat de comprendre les emocions i el coneixement emocional, i la capacitat de regular les emocions promovent el creixement emocional i intel·lectual. (pàg.150).

Però, no va ser fins cinc anys després que aquest article va tenir una gran difusió gràcies a la publicació del mateix per Daniel Goleman al 1995. Com afirma Rafael Bisquerra Alzina a l'article *Educació emocional: de la recerca a la pràctica fonamentada* (2017):

> La intel·ligència emocional va passar desapercebuda fins que el 1995 Daniel Goleman va publicar el llibre Emotional Intelligence (...). El seu primer model va ser el que realment va fer famós el concepte intel·ligència emocional i s'estructura en cinc components: conèixer les pròpies emocions, gestionar les emocions, motivar-se a si mateix, reconèixer les emocions dels altres i establir relacions positives amb altres persones. (p.150-151).

Així doncs, podem definir la Intel·ligència Emocional combinant les dues definicions anteriors, definint així la IE com un conjunt de destreses i competències personals i habilitat cognitiva. La intel·ligència emocional és la capacitat d'adaptació que té un individu davant una situació que provoqui una emoció determinada. És el conjunt d'habilitats que adquireix l'individu mitjançant l'experiència o l'aprenentatge i que serveixen per expressar i controlar els sentiments, així com detectar les emocions en els altres i millorar les relacions socials.

De manera general, les competències educatives es refereixen a la capacitat d'utilitzar les habilitats i els coneixements que ens permeten intervenir de manera eficaç davant una situació i trobar la solució més adient al problema que es planteja, emprant els coneixements després de comprendre, reflexionar i discernir el problema. Seguint amb aquesta definició però concretant en l'àmbit de les emocions, Rafael Bisquerra (2020) defineix les competències emocionals de la següent manera:

> Entenem les competències emocionals com el conjunt de coneixements, capacitats, habilitats i actituds necessàries per prendre consciència, comprendre, expressar i regular de forma apropiada els fenòmens emocionals. La finalitat d'aquestes competències s'orienta a aportar valor afegit a les funcions professionals i promoure el benestar personal i social. (p.158)

Les competències emocionals ens ajuden a controlar les nostres emocions, sent conscients, comprenent i expressant-les. Es defineixen cinc competències emocionals que s'han d'ensenyar per poder treballar en l'educació emocional:

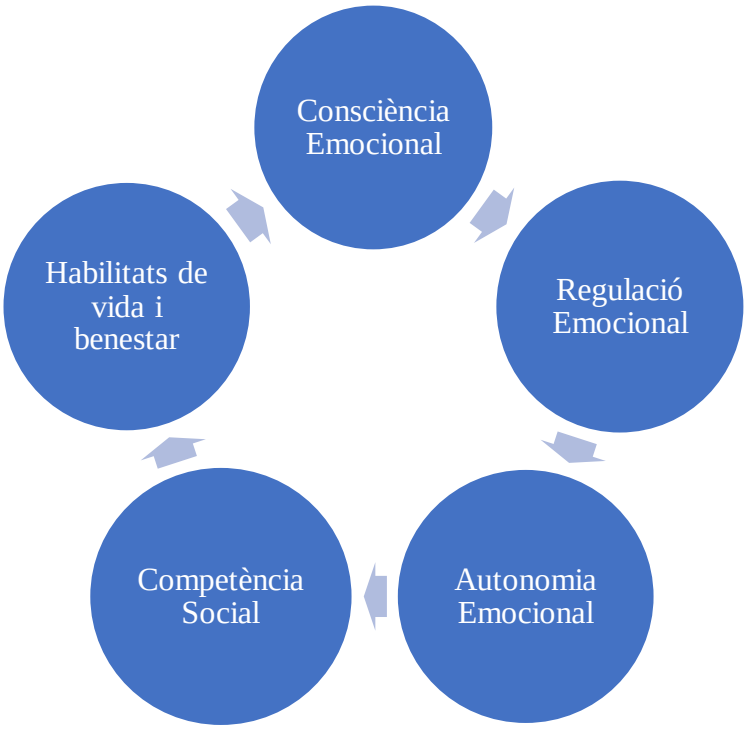

Dins cada una d'aquestes competències podem trobar microcompetències, que són els aspectes més específics que engloben cada una de les competències anteriors. Rafael Bisquerra (2017) defineix cada una de les competències socials de la següent manera:

- La consciència emocional consisteix a conèixer les pròpies emocions i les emocions dels altres. Això s'aconsegueix a través de l'observació del comportament d'un mateix, així com del de les persones que ens envolten. Inclou saber distingir entre pensaments, accions i emocions; comprendre les causes i conseqüències de les emocions; avaluar-ne la intensitat; reconèixer i utilitzar el llenguatge emocional, tant en comunicació verbal com no verbal.

- La regulació emocional és la capacitat de donar una resposta apropiada a les emocions que experimentem. Cal no confondre la regulació emocional amb repressió. La regulació consisteix en un difícil equilibri entre la repressió i el descontrol.

- L'autonomia emocional és la capacitat de no veure's seriosament afectat pels estímuls de l'entorn. Es tracta de tenir sensibilitat amb invulnerabilitat. Això requereix una sana autoestima, autoconfiança, percepció d'autoeficàcia, automotivació i responsabilitat. L'autonomia emocional és un equilibri entre la dependència emocional i la desvinculació.

- Les competències socioemocionals faciliten les relacions interpersonals. Les relacions interpersonals i socials estan entreteixides d'emocions. L'escolta i la capacitat d'empatia obren la porta a actituds prosocials, que se situen en les antípodes d'actituds racistes, xenòfobes o masclistes, que tants problemes socials ocasionen.

- Les competències per a la vida i el benestar tenen com a objectiu promoure i facilitar la construcció del benestar personal i social. El benestar emocional és el més semblant

> a la felicitat, entesa com l'experiència d'emocions positives. Això és possible i desitjable, tal com demostra la neurociència, és possible i desitjable construir, de manera conscient i amb voluntat i actitud positiva, emocions positives. (p.158-160)

L'educació emocional a l'aula i els seus beneficis.

«La educación no cambia el mundo, cambia a las personas que van a cambiar el mundo».

-Paulo Freire-

Rafael Bisquerra (2017) proposa que l'educació emocional està encaminada al desenvolupament de competències emocionals, les quals es consideren competències bàsiques per a la vida. Més concretament, l'educació de les competències emocional dins l'aula pot tenir diverses finalitats, entre elles la millora de la convivència dins l'aula, amb tot el que això comporta.

> L'educació emocional és una resposta a les necessitats socials que no estan suficientment ateses en les àrees acadèmiques ordinàries. Entre aquestes necessitats hi ha la prevalença d'ansietat, estrès, depressió, consum de drogues, conflictes, violència, assetjament escolar, suïcidis, comportaments de risc, etc. (Rafael Bisquerra, 2017, p.156)

En aquest sentit i en termes generals, l'educació emocional té com a finalitat la millora del benestar, tant en l'àmbit personal i individual com en l'àmbit social i col·lectiu, tal com expressa Rafael Bisquerra (2017):

> L'educació emocional és un procés educatiu, continu i permanent, que pretén potenciar el desenvolupament de les competències emocionals com a element essencial del desenvolupament humà, a fi de capacitar-lo per a la vida i amb la finalitat d'augmentar el benestar personal i social. (p.157)

Mara Amor (2020) diu que les Habilitats no cognitives són presents en els processos acadèmics i per tant, necessàries per al desenvolupament de la capacitat d'autoregulació de l'infant. Això ajuda a desenvolupar hàbits saludables, millorant així el seu benestar. Per això, com diu Teresa Yuste (2015), mediadora familiar, l'educació emocional hauria de ser una assignatura fonamental pels estudiants, ja que som éssers emocionals i la nostra felicitat va lligada al nostre desenvolupament emocional.

En paraules de Daniel Goleman (1995), autor del llibre Inteligencia Emocional (IE endavant), les emocions són impulsos per actuar, plans instantanis per enfrontar-nos a la vida, i d'aquí que l'educació de les emocions sigui tan important en l'àmbit escolar. El desenvolupament de les habilitats no cognitives és tan important com el de les cognitives. Aquestes habilitats no

cognitives, com defensen diversos autors, entre altres Rafael Bisquerra (2017) tenen múltiples beneficis com ara: controlar emocions com la ira, la ràbia, la tristesa..., gestionar la frustració, aguditzar l'empatia, adquirir destreses per resoldre problemes, etc. Tots aquests beneficis tenen, al mateix temps, els objectius següents:

- Desenvolupar habilitats d'autoregulació.
- Millorar l'autoestima, l'autoconfiança i la seguretat dels alumnes.
- Millorar el rendiment acadèmic.
- Reduir l'assetjament escolar.
- Evitar les possibles dificultats d'aprenentatge.
- Fomentar un bon clima d'aula reduint els conflictes.
- Millorar les habilitats socials.
- Millorar la seva estabilitat emocional, personal i de salut.

Per això, com explica la psicòloga Mara Amor (2020), desenvolupar en els nens aquelles habilitats no cognitives que els ajuden a desenvolupar hàbits sans, habilitats socials i d'autoregulació de les seves emocions és fonamental, tan important com el desenvolupament de qualsevol altre tipus d'intel·ligència i capacitats cognitives. Aquestes habilitats són claus per aconseguir el benestar general i, a més, són modelables i milloren significativament el desenvolupament cognitiu, emocional i social. Tenint en compte tot l'anterior, podem dir que les habilitats emocionals són necessàries per a un bon desenvolupament del dia a dia i es poden educar per obtenir un millor desenvolupament de la tasca docent.

Resumint les idees anteriors, arribem a la conclusió que l'educació emocional dins l'aula és molt important per la influència directa que les emocions tenen en les diverses situacions escolars i les conseqüències que poden tenir en aquest context. Així doncs, educar les emocions és fonamental per millorar el benestar general dels alumnes, tant a l'escola com fora, i és a l'aula on s'ofereixen les millors condicions per dur a terme aquesta pràctica per la presència constant de relacions socials i el sorgiment sovint de situacions on les emocions són presents.

Les emocions es poden educar aplicant els coneixements i la informació que tenim sobre elles per poder desenvolupar les competències emocionals mitjançant pràctiques educatives. Per tant, l'educació emocional és un procés d'E-A què consisteix a proporcionar eines i recursos per identificar, expressar i enfrontar els diferents sentiments.

Com a conclusió, després d'haver fet una recerca sobre els estudis i les investigacions fetes, Rafael Bisquerra (2017), conclou el seu article de la següent manera:

> Les investigacions han demostrat la importància i la necessitat de l'educació emocional per múltiples raons, entre d'altres la prevenció d'ansietat, estrès, depressió, consum de drogues, violència, suïcidis, comportaments de risc, assetjament escolar, etc. Però sobretot per facilitar la convivència, millorar el rendiment i desenvolupar el benestar personal i social. (p.166).

En resum, és molt important per un bon desenvolupament del procés d'aprenentatge que els infants sàpiguen com comprendre i gestionar les emocions. D'aquesta manera evitarem frustracions davant un problema acadèmic o ira davant una situació amb algun company, millorant així el rendiment i resultats acadèmics i la convivència dins l'aula, com es plasma a l'article *Educació emocional: de la recerca a la pràctica fonamentada* de Rafael Bisquerra (2018) i a altres estudis.

4.3. LES PEL·LÍCULES COM A RECURS DIDÀCTIC.

Per què són importants les pel·lícules per a l'educació emocional o de valors?

El cine es una asombrosa fábrica de emociones inscrita en nuestra biografía, y nadie parece estar libre de su influencia.

- Valeria Sabater, 2019 –

A l'informe titulat: *Com educar les emocions? La intel·ligència emocional en la infància i l'adolescència,* Rafael Bisquerra et al. (2012) diu que:

> Els mitjans de comunicació es poden considerar com un context més per a la possible aplicació de la intel·ligència emocional. Els mitjans audiovisuals com la televisió i la ràdio tenen un enorme poder per influir en la societat. Podrien ser utilitzats per contribuir a l'educació de forma entretinguda, barrejant formació i diversió. (p.188)

En general, les pel·lícules són una font d'oportunitats per l'aprenentatge, tant de valors com de continguts, i una bona manera per aprendre habilitats emocionals. Només s'han de saber extreure els valors i identificar les emocions per poder fer feina damunt aquestes, ja que, com diu la psicòloga i terapeuta Raquel Reyes (2016) a l'article *Por qué es importante el cine para el desarrollo de los niños,* el cinema és una font de transmissió de coneixements així com de valors educatius i emocionals, però és responsabilitat dels adults poder reflexionar sobre allò que veiem i es pot percebre.

Com s'expressa al paràgraf anterior, les pel·lícules són font de transmissió de valors, però poden generar models, tan bons com dolents. És aquí quan el docent ha d'intervenir, guiant els alumnes per a fer una reflexió conjunta i extreure els continguts positius de la pel·lícula. Les pel·lícules com els mitjans de comunicació, són un model d'imitació per als infants tan vàlid i present actualment com qualsevol altre, per això és important treballar l'esperit crític i les reflexions morals i ètiques.

Els infants, així com els adults, tenen la capacitat d'identificar-se amb els personatges i veure's a si mateixos des de fora. Això els permet trobar estratègies per resoldre els seus conflictes i aprendre de les situacions mitjançant l'anàlisi de les escenes, assumpte que els ajuda a tenir major control sobre les emocions. Com diu Raquel Reyes (2016), el nostre cervell és empàtic i ho demostren els estudis relacionats amb el descobriment de les neurones mirall i, recentment, també amb el cinema. Això permet que els infants, quan veuen imatges a la pantalla, es vegin projectats en els personatges, tot i que la història que es relati sigui molt diferent de la seva realitat.

El fet de tenir la capacitat d'identificar-se amb els personatges o relacionar una determinada situació de la pel·lícula amb una situació real present a la mateixa vida de l'espectador, possibilita als infants empatitzar amb els personatges i emocionar-se. Com experessa Raquel Reyes (2016), el poder identificar-se amb diferents personatges i trobar estratègies per resoldre els seus conflictes aporten un gran valor intern ja que faciliten l'accés a situacions en què el nen pot projectar-se i veure a si mateix des de fora. Això l'ajudarà a poder entendre i posar distància als conflictes o emocions pròpies tenint un major control sobre les mateixes.

Així doncs, sabem que el cinema és un poderós recurs didàctic que pot ser emprat pels docents de manera efectiva, valorant totes les possibilitats educatives que aquest ofereix, especialment, en l'alfabetització o educació emocional. Com afirma Méndez (2001):

> Los medios de comunicación, y en particular el cine, "actúan como educadores informales", es decir, tras su dimensión lúdica esconden una faceta formativa, y si se poseen las herramientas y los criterios adecuados (formación, actitud crítica, predisposición al aprendizaje…) se pueden concebir desde otras perspectivas más formales y, en consecuencia, con un objetivo educativo (p. 23).

El cinema té la capacitat de formar i informar de forma lúdica als infants. Les pel·lícules poden mostrar una realitat, sigui històrica o contemporània, a través de l'art de la representació. O bé una situació irreal o fictícia a la qual apareguin valors de la vida quotidiana i, mitjançant la qual

es pugui connectar amb les mateixes emocions. Així, emprant aquest recurs, l'estudiant pot desconnectar i evadir-se de les tasques educatives més usuals mentre és educat sense ser conscient. Per motius com aquest, s'han dut a terme diverses pràctiques educatives a les quals les pel·lícules han estat l'únic recurs didàctic emprat per educar en valors, emocions o aprendre uns continguts teòrics.

En conseqüència, cal destacar la importància d'utilitzar recursos que ens permetin en certa manera adaptar-nos als canvis i a les metodologies d'ensenyament per tal d'obtenir un aprenentatge significatiu per part dels alumnes. Aquest recurs ens permet així un aprenentatge de manera lúdica i vivencial, ja que encara que les pel·lícules poden o no ser reals, els alumnes associen les seves vivències personals amb les situacions fictícies d'aquestes.

Les pel·lícules com a recurs didàctic, doncs, tenen moltes altres funcions educatives a més de l'Educació Emocional i que resulten ser molt efectives a l'hora de treballar certs valors o continguts acadèmics, com diu el professor d'Educació Bàsica Jaime Carvajal, les pel·lícules permeten ampliar el món i imaginar situacions, contribuint d'aquesta forma al desenvolupament de l'auto comprensió, assumptes transcendentals en el creixement dels nens.

S'ha de destacar la capacitat del cinema per transmetre continguts i connectar amb les emocions dels espectadors. Per tant, sabem que les pel·lícules no només serveixen per treballar les emocions sinó que resulten un recurs educatiu transversal i lúdic que poden tenir molt bons resultats a l'hora d'ensenyar determinats continguts acadèmics. Un recurs molt útil a l'hora de treballar a les escoles i fer-ho de manera global, sense oblidar la importància que tenen les emocions a l'àmbit escolar, i el paper que aquestes juguen en el desenvolupament dels processos d'aprenentatge com s'expressa a l'apartat anterior "*L'Educació Emocional dins l'aula*". Per aquests motius és molt important afegir l'educació emocional a les escoles.

En aquest sentit, és important tenir present que les experiències emocionals són decisives en la construcció de la identitat personal, de la felicitat, dels valors i del benestar i que el cinema té la capacitat de despertar en l'espectador uns sentiments, emocions, pensaments, reaccions i actituds.

Per últim, no hem d'oblidar que les pel·lícules com a recurs per treballar les emocions garanteixen la inclusió de tots els alumnes dins l'aula, ja que és una eina que es pot adaptar molt bé al context i es pot treballar de moltes maneres per tal que compleixi amb els principis d'inclusió i que els alumnes participin en la mateixa mesura.

En conclusió, la visualització de pel·lícules dins l'aula és una metodologia molt efectiva a l'hora de treballar les emocions per tot l'esmentat anteriorment i per la seva capacitat d'adaptació, per ser un recurs lúdic i per les múltiples oportunitats que ofereixen. En resum, com afirma De la Torre (2005):

> El hecho de que algunas historias que llegan a través del cine tengan tanto poder e influencia sobre el público receptor, hace pensar que no se trata solo de un mero entretenimiento, sino que es necesario tenerlo en cuenta como objeto de estudio académico por parte de investigadores y docentes. Es un medio capaz de configurar mentalidades e influir creando paradigmas de actuación, sobre todo en el público infantil, que es el que nos ocupa. Y su importancia radica en que los mensajes contenidos pueden modificar el comportamiento de estos receptores de forma positiva o negativa, ya que ejercen un alto poder de persuasión debido a la escasez de edad del receptor y su falta de madurez personal. (p.37-53)

Podem concloure l'apartat responent a la pregunta "Per què el cinema pot ser una eina per a l'educació emocional? Com diu José Antonio Sande Martínez (2018), el cinema reflecteix d'una manera clara i concisa el món emocional dels personatges en un temps reduït i assequible. És molt pràctic, sempre que es faci un bon ús.

"Podríamos decir pues que el cine es un escenario de emociones donde gustamos descorrer nuestra curiosa mirada de vez en cuando en un acto catártico"

- Valeria Sabater, 2019 -

"El cine es a veces nuestro refugio y nuestro placer, una de las mejores expresiones culturales en las que el ser humano suele asociar pequeños fragmentos de su propia biografía."

- Valeria Sabater, 2019-

5. REVISIÓ BIBLIOGRÀFICA DE PROGRAMES I PROPOSTA DIDÀCTICA.

5.1 REVISIÓ BIBLIOGRÀFICA DE PROGRAMES.

La finalitat d'aquest apartat és revisar algunes de les investigacions que fonamenten l'educació emocional. La intenció és aportar elements per a una pràctica eficient. Seguint la modalitat de línies d'investigació i revisió bibliogràfica, trobem una sèrie de programes que s'han dut a terme a diferents escoles situades a les diverses províncies d'Espanya sobre l'educació emocional i

els seus resultats, així com estudis sobre els beneficis de l'educació de les emocions a les escoles. Durant les següents pàgines s'aniran exposant les conclusions i resultats d'aquestes pràctiques educatives, dutes a terme com a projectes d'Educació Emocional als centres escolars, així com els estudis relacionats amb els beneficis d'aquesta com a justificació de tota la part teòrica i l'objectiu del TFG. També servirà, com ja s'ha dit anteriorment, per donar un suport més sòlid a la posterior proposta didàctica. A més, alguns d'aquests, utilitzen les pel·lícules i justifiquen la seva eficàcia com a recurs per a treballar les habilitats i competències emocionals.

Per una banda s'han trobat projectes creats per al desenvolupament socioafectiu dels alumnes que afirmen que l'educació emocional a les aules millora la convivència a les mateixes i, per tant, el rendiment acadèmic. A causa de l'extensió limitada del TFG, no es poden exposar tots els programes, pràctiques i estudis que s'han dut a terme en els darrers deu anys sobre l'IE, per això, per tal de donar l'opció a accedir a més informació i a una ampliació dels continguts, també es dedica un subapartat a nomenament d'altres pràctiques. Un dels programes més estesos i del qual es troba una informació molt detallada amb els resultats i les conclusions de totes les persones que ho duen a la pràctica, és el de "*Educación Responsable*" de la Fundación Botín. Aquest és un projecte impulsat per La Fundación Botín, en col·laboració amb la Conselleria d'Educació, Cultura i Esport de Govern de Cantàbria que fa més de 10 anys que implementa el seu programa *Educación Responsable a* moltes escoles de províncies diferents d'Espanya. L'objectiu d'aquest projecte no és altre que introduir la intel·ligència emocional i social així com el desenvolupament de la creativitat, a les aules, i com destaca el Coordinador de Comunidad Educación Responsable a Múrcia, Javier Soto, "Se notan los resultados". Així, el programa impulsat per La Fundación Botín (2015) ens informa que aposta per una educació que generi desenvolupament i contribueixi al progrés de la societat, promovent el creixement saludable dels infants i joves per ajudar-los a ser autònoms, competents solidari i feliços mitjançant el potenciament del seu talent i creativitat. Per tant, la intervenció es materialitza en Educació Responsable, un programa que promou la comunicació i millora la convivència en els centres escolars, així com el creixement físic, emocional, intel·lectual i social de les persones.

Fundación Botín. Red de Centros, Educación Responsable. (2015)

Com afirma Paula Expósito (2018), Orientadora del col·legi A Grande Obra de Atocha, A Coruña: "A nivel social mejora la convivencia escolar en el centro y todo esto va a repercutir en una mejores resultados académicos" i, a més, també demostra ser una pràctica molt inclusiva, així ho expressa Henar Rodriguez (2018), Coordinadora ER Colegio Gonzalo de Berceo, Valladolid: "Es un programa que no deja de sorprenderme porque el poder abordar y poder estar enredado uno siempre en las emociones, me está haciendo conocer a mis alumnos, a mis compañeros y me está permitiendo prácticas reales de inclusión educativa". A banda de les conclusions anteriors es troben altres, relacionades amb el mateix projecte i que deixa entreveure els resultats d'aquests. Algunes d'aquestes opinions són les següents:

SERGIO IRARRÁZAVAL FERNÁNDEZ. Gerente de la Coporación de Adelanto Amigos de Panguipulli (Chile).

> *"Descubrir y participar en el programa Educación Responsable ha sido maravilloso, ya que ha permitido que los niños de Panguipulli tengan la oportunidad de tener una mirada distinta del mundo, más sensible e integradora. Por otro lado, se ha logrado complementar de manera perfecta con nuesteras iniciativas de formación artístico/culturales, multiplicando de esa forma el impacto y beneficiando a gran parte de nuestra comuna".*

JOSÉ ÁNGEL VELASCO. Director y coordinador Educación Responsable. Colegio Compañía de María "La Enseñanza", Santander.

> *"El programa Educación Responsable entra en nuestro centro y nos provoca una primera fase de parada y reflexión (stop and think), nos hace repensar nuestra práctica educativa y nuestras relaciones personales y sociales con alumnos, con compañeros de colegio, con las familias... Incluso llega a provocarnos una reflexión más a nivel*

personal sobre cómo estamos viviendo los tres ámbitos: cognitivo, emocional y social. Además, el programa le pone nombre a acciones y actuaciones que estaban sucediendo en nuestro trabajo a nivel de clase y comunidad escolar. Y esa reflexión y ese etiquetado sirven para mejorar nuestra práctica educativa a todos los niveles. Otro de los beneficios de integrar el proyecto de Educación Responsable en nuestra práctica diaria ha sido unificar el trabajo con las emociones. Antes cada profesor lo hacía desde su aula y su perspectiva, pero a raíz de reflexionar, usar materiales comunes e intercambiar ideas y opiniones, hemos tomado una línea de actuación similar que nos ayuda a trabajar con un sentido integral desde Infantil a Secundaria".

EVA Mª RUIZ ZURITA. Profesora responsable del Banco de Herramientas en Infantil. Colegio Virgen de Mirasierra, Madrid.

"En el Colegio Virgen de Mirasierra estamos trabajando en el programa de Educación Responsable desde el curso 2013-2014. El material que se nos ha proporcionado es estupendo, las actividades muy positivas y enriquecedoras para los alumnos. Hemos integrado en nuestra metodología todos los recursos, desde 1º de Educación Infantil hasta 4º de ESO, y los resultados al aplicar el programa son sorprendentes. Los alumnos muestran gran entusiasmo y cada vez les vemos más receptivos al tener que reflexionar y pensar en ellos y en los demás. Los profesores somos ahora más conscientes de los mensajes que estamos enviando. Con estas actividades les vamos enseñando a valorarse y a valorar a los demás, y a confiar en sus posibilidades. Estamos contentos con la experiencia".

SUSANA VÁZQUEZ REGUEIRO. Coordinadora Educación Responsable del CEIP San Xoán de Becerreá, Lugo, Galicia.

"Educación Responsable llegó como un reto y se instaló. Centrados en desarrollar los recursos del Programa fuimos cayendo en la cuenta de que mucho más podría enriquecer nuestra práctica el hecho de que las reflexiones emocionales y cognitivas formasen parte indiscutible de lo que cada día pretendíamos enseñar y aprender. Fue así como los convertimos en una parte del currículo, organizando a su alrededor otros objetivos de aprendizaje. El resultado es la implicación de toda la comunidad en muchas de las líneas trabajadas con este Programa. Está convirtiéndose en un eje más de nuestro trabajo".

CARMEN JIMÉNEZ. Responsable de Literatura, Emociones y Creatividad. Colegio Santo Tomás, Pamplona, Navarra.

> *"¡Bienvenida seas, Educación Responsable! (eres mucho más que esas dos palabras). GRACIAS por venir a mi "cole". En esta aventura de educar, hemos sido un "cole" buscador e inquieto, siempre oteando el horizonte... Has llegado tú y contigo esas "herramientas" que nos ayudan a que nuestros alumnos y alumnas aprendan a "ser", aprendan a "convivir", logren "manejar" su mundo emocional y social, desplieguen su creatividad..., de modo que, poco a poco, vayan "tomando la vida en sus manos", siendo ellos quienes conduzcan su propia barca".*

EQUIPO DE COORDINACIÓN DEL PROGRAMA EDUCACIÓN RERSPONSABLE, región de Murcia.

> *"El programa Educación Responsable está suponiendo una revolución de la comunidad educativa de la Región de Murcia. Hemos sido testigos de que al potenciar el desarrollo de la educación emocional ayudamos a nuestros alumnos a ser conscientes de sus emociones y, lo que es más importante, que aprendan a expresarlas, controlarlas y gestionarlas, desarrollando sus habilidades y también su creatividad".*

MARTA Mª DÍEZ MEDIAVILLA. CPC Rey Pastor, 5º P. Logroño, La Rioja.

> *"Me parece muy interesante este trabajo y estas actividades porque generan una reflexión, un compartir, un conocerse más y mejor, un deseo de mejorar, una transformación y un cambio en determinadas actitudes en los niños y niñas. Estoy convencida de que, gracias a este tipo de formas de trabajar, aportamos un granito de arena por conseguir un mundo más humano y más justo".*

RAÚL RUIZ. Coordinador ER y responsable del *Coro de las emociones* en el CEIP Teresa de Berganza, Madrid.

> *"El programa ER ha supuesto abrir una ventana que nos ha permitido asomarmos a nuestra propia realidad y a un panorama en el que el futuro de nuestros alumnos se plantea más alentador. Nos ha ayudado a darle una mayor importancia a lo más importante".*

L'aplicació del programa anterior és avaluada de forma externa amb l'objectiu de conèixer el seu impacte i efectivitat a les aules. En aquest sentit, es realitzen periòdicament dues

avaluacions, una pedagògica i una altra psicològica. Ambdues avaluacions compten amb un informe on es resumeixen els resultats del programa i les dades més representatives obtingudes.

Per fortuna, avui dia, l'educació emocional és un camp emergent que atreu una enorme varietat de propostes i investigacions basades en els resultats d'alguns estudis. A continuació, i de manera resumida, prioritzant els resultats i/o les conclusions finals, s'exposen altres projectes i estudis que s'han trobat sobre els diversos temes d'interès que es plasmen al Treball de Fi de Grau, molt útils a l'hora de justificar els objectius del mateix:

- AULAS FELICES. La Psicología Positiva entra en las aulas

"Aulas Felices" és un programa educatiu basat en la Psicologia Positiva i s'orienta cap al desenvolupament de les fortaleses personals i el benestar. Pretén aportar recursos per potenciar el desenvolupament personal i social de l'alumnat, i promoure la seva felicitat i la dels professors i les famílies. Pot treballar-se en les àrees i també a tutoria, potenciant les competències bàsiques més transversals, així com l'Acció Tutorial i l'Educació en Valors.

- CULTIVANDO EMOCIONES – 2. Educación Emocional de 8 a 12 años.

L'anomenat projecte, està coordinat des del CIFIRE de Elda i dedicat a l'educació emocional de nins i nines d'entre 8 i 12 anys, posat al servei de tota la comunitat educativa des del rigor científic però sense distanciar-se una mica de la realitat de les aules i les urgències, les necessitats i els reptes quotidians generats en elles. També, per als més petits, hi ha el programa *"Cultivando emociones – 1"*. La finalitat del programa, en termes generals, és la de treballar continguts relacionats amb l'educació emocional, la millora de la convivència i la prevenció de la violència. Aquesta necessitat neix de l'interès i la preocupació pels creixents problemes de convivència a l'escola. Com afirma Mª José Català Verdet (Consellera d'Educació, Cultura i Esport) a la presentació del llibre: "La educación emocional ocupa, por su impacto en el desarrollo armónico de nuestro alumnado y por la importancia para la convivencia en nuestros centros y más allá de ellos, un lugar preponderante entre los objetivos de la escuela."

El programa anterior també s'acompanya d'una anàlisi dels resultats obtinguts al voltant de la violència escolar, bullying i Ciberbullyng.

- La educación emocional, eje vertebrador de la convivencia.

Aquest projecte neix de la necessitat de treballar l'educació emocional dins les aules. Com està expressat a l'article, segons la coordinadora del Projecte d'Educació Emocional Marisa Hortelano Orga (2016), aquest projecte neix:

> Ante el interés compartido por todo el equipo docente de implementar en nuestro currículo un Proyecto de Educación Emocional que ayudase a nuestros alumnos y alumnas a expresar y regular sus emociones y a crear y mantener relaciones positivas consigo mismos y con los demás. (p.22)

Així doncs, a partir d'aquest interès i de la seva inquietud per concretar la seva pràctica educativa, neix el projecte, i la pregunta que es planteja és la següent: Per què un projecte d'educació emocional? La mateixa coordinadora Marisa Hortelano Orga (2016) contesta a la pregunta:

> Por el papel fundamental que juegan las emociones en los entornos de aprendizaje. Porque gran parte del fracaso escolar no es atribuible a una falta de capacidad intelectual. Porque ser cognitivamente inteligente no garantiza el éxito académico o personal. Porque los fracasos escolares masivos se deben con frecuencia a factores afectivos, emocionales o relacionales. Porque muchos niños y niñas tienen dificultades para manejar sus problemas, prestar atención, controlar sus impulsos, responsabilizarse de su trabajo... Porque un bajo nivel de competencia emocional desemboca en comportamientos desadaptativos, bullying, y, en la adolescencia, vulnerabilidad al consumo de sustancias o mayor incidencia de trastornos como la ansiedad o la depresión. Porque la alfabetización emocional mejora la capacidad de la escuela para enseñar, al ayudar a que las emociones y sentimientos, tan importantes en nuestra vida, se conviertan en aliados y no en enemigos. Porque, en definitiva, los aspectos emocionales son elementos constituyentes y no periféricos de un aprendizaje verdaderamente significativo y de una formación verdaderamente integral. (p.22)

Aquest projecte conclou les seves pràctiques, tenint en compte que moltes d'elles s'inspiren en les propostes de *Aulas Felices* o en les de *Cultivando Emociones.* Marisa Hortelano Ortega (2016) explica:

> Sabemos que estamos en el buen camino, que no responde a presiones externas sino al compromiso con una educación verdaderamente humana, vital, vivida, compartida y disfrutada. Una formación integral en la que la educación socioemocional es un complemento indispensable al desarrollo cognitivo, una herramienta fundamental de prevención y reparación de la vida y eje vertebrador de la convivencia, estrechamente vinculada a la salud mental y a la calidad de vida. (p.28).

D'altra banda s'han trobat les següents pràctiques que utilitzen les pel·lícules com a recurs didàctic per treballar les emocions a les escoles. Durant les pròximes pàgines s'exposen algunes d'aquestes, de les quals es pot extreure una informació més completa i detallada, completant-se amb conclusions sobre els resultats obtinguts de les experiències:

- EL CINE COMERCIAL COMO ESTRATEGIA EDUCATIVA PARA DESARROLLAR COMPETENCIAS SOCIO-EMOCIONALES.

El següent projecte es dut a terme a la Universitat d'Alacant, concretament a la Diplomatura d'Infermeria, per la docent Mª Luisa Velasco Álvarez. La seva primera inclinació va ser tractar d'argumentar quina era la raó per la qual fa servir aquest mitjà com un instrument d'aproximació pedagògica als seus alumnes de la Diplomatura d'Infermeria. Una vegada argumentada i justificada la pertinença del cinema dins la didàctica amb una base teòrica, Mª Luisa Velasco Álvarez (2009) conclou així el seu article:

> Debo concluir que la experiencia es extraordinariamente positiva. Su repetición año tras año se debe a la satisfacción que los alumnos trasmiten. Les proporciona ayuda para comprender mejor el componente psico-emocional que la pérdida de la salud genera. Al situarles en un contexto determinado, pone cara a la enfermedad y sus consecuencias, les sensibiliza y les aproxima a una realidad que deben vivir con frecuencia en su actividad laboral. El hecho de que en esta actividad educativa estén presentes los objetivos previamente, que el debate sea guiado, y que la mirada esté dirigida hacia un objetivo concreto, hace que la observación sea exhaustiva, favoreciendo un análisis intelectual de su contenido sin perder por ello su componente lúdico. (p.74)

- CINE Y EDUCACIÓN: LA INTEGRIDAD DEL DOCENTE EN EMPEROR'S CLUB.

Aquest projecte aporta suggeriments pràctics per al professorat que vulgui emprar l'activitat de cinema-fòrum per aconseguir impartir formació a través del cinema. I es que, com diu María García Amilburu de la Facultat d'Educació (UNED), Madrid al 2010:

> El creciente desarrollo y comercialización de las nuevas tecnologías audiovisuales ha puesto a disposición de los docentes un instrumento muy eficaz para la tarea educativa que tienen encomendada-especialmente en relación con las dimensiones emocional, social y moral de la persona-, así como para el refuerzo del aprendizaje, el fomento del espíritu crítico y la capacidad de diálogo. Nos referimos al empleo de películas como instrumento pedagógico orientado a la formación integral de los alumnos, y a complementar el desarrollo del programa de una asignatura. (p.27)

Com a conclusió, María García Amilburu (2010) afirma que:

> Las películas tienen la capacidad de promover una actitud de autoexamen en los espectadores, porque lo sucedido en la pantalla se presta a que se formulen preguntas sobre el carácter, las motivaciones y las actuaciones de los personajes, y favorecen también reflexionar sobre las propias reacciones en situaciones semejantes. (p.39)

- LA DRAMATIZACIÓN COMO RECURSO DIDÁCTICO PARA EL DESARROLLO EMOCIONAL. UN ESTUDIO EN LA ETAPA DE EDUCACIÓN PRIMARIA.

Justificant, mitjançant una base teòrica, que molts dels problemes amb què es troben les persones, i en particular els adolescents i joves d'avui, tenen a veure amb l'analfabetisme emocional, Verónica Cruz Colmenero, Presentación Caballero García i Germán Ruiz Tendero de les Universitats Camilo José Cela de Madrid i la Complutense de Madrid (2013) afirmen que:

> Nuestro propósito fue comprobar los efectos de la dramatización en la expresión y reconocimiento de emociones. El estudio se realizó con 45 alumnos de primaria de ambos sexos, de 10 y 11 años de edad, divididos en dos grupos: experimental (23 alumnos) y control (22 alumnos). La recogida de datos se realizó mediante escalas de observación diseñadas ad hoc de acuerdo a los objetivos que se aplicaron antes y después de una intervención basada en la dramatización en el grupo experimental, y al mismo tiempo en el grupo control con la diferencia de que este último no recibió tratamiento. El programa de intervención constó de seis sesiones de una hora de duración en las que se trabajó la expresión y el reconocimiento de las emociones a través de ejercicios dramáticos. Los resultados demostraron que el programa mejoró significativamente la capacidad de expresión y reconocimiento de emociones de los alumnos. (p.393)

Com a conclusió final després d'una avaluació i una recollida de dades sobre el tema que es tracta, els mateixos autors del text Verónica Cruz Colmenero, Presentación Caballero García i Germán Ruiz Tendero de les Universitats Camilo José Cela de Madrid i la Complutense de Madrid (2013) afirmen que:

> En general, los resultados de nuestro estudio apuntan hacia una mejora en la competencia emocional de nuestros grupos, más acentuada en el grupo experimental que el grupo control, como consecuencia del tratamiento. El programa de entrenamiento en expresión y reconocimiento de emociones a través de la dramatización se muestra efectivo en la mejora de la expresión y el reconocimiento de emociones en uno mismo y en los demás. Las competencias para el reconocimiento y la expresión de emociones están relacionadas entre sí; de manera que, el refuerzo de una redunda en el desarrollo de la otra. (p.406)

Com s'expressa a la mateixa pàgina, els resultats d'aquest estudi suggereixen seguir treballant per la unió d'una pedagogia teatral i l'entrenament en expressió i reconeixement d'emocions, amb la dramatització com a estratègia didàctica a l'hora de treballar pel desenvolupament emocional dels nostres alumnes.

En resum, tots els projectes d'educació emocional neixen de la necessitat de donar suport a les bases teòriques i estudis científics sobre la influència directa i positiva que les emocions tenen, tant en un context personal com en l'àmbit educatiu. El fet d'educar les habilitats emocionals i desenvolupar les seves competències, influeix directa i notablement en la millora del clima

d'aula segons les conclusions i observacions dels programes i projectes citats anteriorment. Al mateix temps, fa que hi hagi una millora considerable en el procés d'aprenentatge dels alumnes, aconseguint reduir el fracàs escolar i obtenint millors resultats acadèmics.

5.2. PROPOSTA DIDÀCTICA.

Justificació.

La implementació d'un programa d'Educació Emocional a les escoles i la seva inclusió dins l'horari lectiu no és fàcil, però tampoc impossible. Per poder intrduïr l'educació emocional a les aules, els continguts d'aquesta s'han de treballar: de manera transversal, integrant-los a les diverses matèries acadèmiques; com a orientació ocasional, aprofitant moments determinats per impartir coneixements sobre l'IE; com un programma en paral·lel, utilizant l'horari extraescolar i de manera voluntaria; a l'assignatura de valors socials i cívics, com a eina necessària per desenvolupar els conceptes, habilitats i actuds necessàries per a la convivència de les persones o incloint-la al Pla d'Acció Tutorial, com un instrument dinamitzador de l'IE. És a n'aquest darrer espai on es suggereix incloure la següent proposta didàctica per a treballar les emocions a l'aula.

Per tot l'esmentat als dos apartats principals del TFG, la Intel·ligència Emocional, amb el desenvolupament de les corresponents competències, és considerada una part de gran importància pel desenvolupament integral de les persones, la prevenció i resolució pacífica dels conflictes i l'educació en valors que promoguin la solidaritat, respecte i justícia per a la millora de la convivència d'aula. Així es com es plasma a la Llei d'Educació LOMCE 8/2013, de 9 de desembre, adaptació i modificació de la llei original: Ley Órganica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación (LOE):

CAPÍTULO I

Principios y fines de la educación

(art. 1 LOE 2/2006, de 3 de mayo):

Artículo 1. Principios.

> c) La transmisión y puesta en práctica de valores que favorezcan la libertad personal, la responsabilidad, la ciudadanía democrática, la solidaridad, la tolerancia, la igualdad, el respeto y la justicia, así como que ayuden a superar cualquier tipo de discriminación. (p.15)

k) La educación para la prevención de conflictos y la resolución pacífica de los mismos, así como para la no violencia en todos los ámbitos de la vida personal, familiar y social, y en especial en el del acoso escolar. (p.15)

(art. 2 LOE 2/2006, de 3 de mayo):

Artículo 2. Fines.

c) La educación en el ejercicio de la tolerancia y de la libertad dentro de los principios democráticos de convivencia, así como en la prevención de conflictos y la resolución pacífica de los mismos. (p.15)

CAPÍTULO II

Educación primaria

(art. 17 LOE 2/2006, de 3 de mayo):

Artículo 17. Objetivos de la educación primaria.

La educación primaria contribuirá a desarrollar en los niños y niñas las capacidades que les permitan:

a) Conocer y apreciar los valores y las normas de convivencia, aprender a obrar de acuerdo con ellas, prepararse para el ejercicio activo de la ciudadanía y respetar los derechos humanos, así como el pluralismo propio de una sociedad democrática. (p.20)

c) Adquirir habilidades para la prevención y para la resolución pacífica de conflictos, que les permitan desenvolverse con autonomía en el ámbito familiar y doméstico, así como en los grupos sociales con los que se relacionan. (p.20)

m) Desarrollar sus capacidades afectivas en todos los ámbitos de la personalidad y en sus relaciones con los demás, así como una actitud contraria a la violencia, a los prejuicios de cualquier tipo y a los estereotipos sexistas. (p.21)

Introducció.

La següent proposta didàctica està dissenyada per poder dur-la a terme a qualsevol centre educatiu i a qualsevol curs de primària i té una durada aproximada de set setmanes. L'objectiu d'aquesta proposta és treballar les 6 emocions bàsiques des d'una perspectiva més empàtica amb la finalitat de controlar i gestionar les nostres emocions amb la finalitat de fer sentir bé a les persones que ens envolten. Amb això, s'aconsegueix una millora en la convivència d'aula i, en conseqüència, un millor desenvolupament de la tasca docent i del procés d'aprenentatge.

El principal recurs didàctic que s'utilitzarà per impartir els coneixements sobre la Intel·ligència Emocional i treballar les competències, seran les pel·lícules com a mitjà audiovisual. Per dur a terme aquesta proposta és necessari disposar d'una PDI (Pantalla Digital Interactiva) per

facilitar la tasca o qualsevol mitjà audiovisual que pugui reproduir i projectar pel·lícules. Abans de començar el projecte, cal fer una revisió de les pel·lícules més actuals del moment al qual es dugui a terme la proposta per obtenir millors resultats. A més, també s'han de comparar els arguments de les diverses pel·lícules per poder fer l'elecció de la més adient al curs i als continguts emocionals exactes que es vulguin treballar en el moment de la tasca.

Contextualització.

Ens trobem a una escola situada a l'extraradi del centre (Palma), a La Vileta. És un centre Integrat amb els Ensenyaments Elementals de la Música, amb una infraestructura bastant desenvolupada. El centre compta amb infantil i primària i és de dues línies, així com una aula UEECO (Unitat Educativa Específica a Centre Ordinari). El seu currículum EI i EP és interdisciplinari i musicalitat, amb una visió horitzontal i amb coneixement transversal i compartit.

Concretament ens situem a la classe de 5è B de primària, on comptem amb la participació de 21 alumnes. El grup-classe és un grup molt variat, amb una gran diversitat de perfils d'alumnat. La classe es caracteritza per la multiculturalitat, ja que compta amb un percentatge alt d'alumnes procedents de diversos països. Hi ha una gran diversitat de personalitats i característiques individuals, així com personalitats molt fortes, el que fa que sorgeixin conflictes d'aula constantment. Tot i que és el primer any amb ell, la relació amb el tutor és molt positiva, els alumnes senten molt d'afecte pel seu tutor i hi ha una relació bidireccional en tot moment, on es prioritza la comunicació i es fomenta la confiança davant qualsevol conflicte o situació contextualitzada a l'escola.

En general, és un grup molt xerrador, el que dificulta el desenvolupament de les classes, però molt participatiu, actiu i que reben les propostes amb una molt bona actitud.

Objectius.

Com a objectiu general el que es pretén és fomentar l'Educació Emocional a través de les pel·lícules com a recurs i els grups cooperatius com a metodologia principal amb una breu proposta didàctica amb dinàmiques i activitats com a guia. La proposta didàctica ha de ser un mitjà per conèixer el concepte "emoció" i fer una introducció a les emocions, descobrint les emocions més destacades, bàsiques i universals de manera més concreta i des d'un punt de vista més empàtic. Així, es pretén desenvolupar el sentiment d'empatia i, mitjançant la cooperació

dels grups, millorar la convivència a l'aula amb l'objectiu d'obtenir un bon clima i un bon ritme de treball, millorant el rendiment i resultats acadèmics.

Els objectius específics que pretenc assolir amb la realització d'aquesta tasca són els següents:

1. **Fer una conceptualització concreta del concepte "emoció" i de les emocions bàsiques.** Els alumnes es familiaritzaran amb la paraula "emoció" i han de ser capaços de definir-la, així com conèixer les emocions bàsiques: ràbia, por, ira, alegria, tristesa, sorpresa.
2. **Reconèixer i identificar les emocions principals en determinades situacions.** Els alumnes hauran de poder identificar l'emoció que estan sentint en una determinada situació per tal de controlar-la si es cal i les emocions que senten els altres en determinades situacions.
3. **Desenvolupar l'empatia com a habilitat social.** El grup-classe haurà de reconèixer les emocions dels companys i posar-se a la seva pell, intentant participar en el seu sentiment o saber per què se senten d'aquella manera.
4. **Controlar i gestionar les emocions.** El/la nin/a haurà de ser capaç de trobar el camí, mitjançant recursos, per poder afrontar i controlar determinades emocions en les diverses situacions expressant el que senten en veu alta.
5. **Fomentar el respecte i la solidaritat entre persones.** Cercar solucions davant una determinada situació, que produeixi sentiments negatius, mitjançant la comunicació i l'escolta activa. Els companys de classe hauran de ser capaços d'escolar als companys, comprendre el que senten i cercar una solució entre tots per sentir-se millor, valorant i tenint cura de les amistats.
6. **Estimular una postura inclusiva en l'alumnat.** Fomentant el respecte i l'estima a la diversitat, veient-la com una riquesa dins l'aula i reconeixent la importància de la cooperació.

<u>Competències bàsiques.</u>

— Aprendre a aprendre.

— Competències socials i cíviques.

— Sentit d'iniciativa i esperit emprenedor.

— Competència en comunicació lingüística.

<u>Metodologia.</u>

Els alumnes faran feina per grups cooperatius durant totes les sessions. Així doncs, l'aprenentatge cooperatiu serà la metodologia emprada per excel·lència. A banda del treball cooperatiu com a metodologia principal, també s'aplicaran altres metodologies com ara una metodologia activa, de manera que cada alumne sigui el protagonisme del seu propi procés d'aprenentatge o jocs de rol.

Quan es treballa la gestió de les emocions el que es pretén és evitar certes reaccions instantànies i emocions negatives, i modificar aquestes respostes davant certs estímuls, posant l'èmfasi en la emoció i la resposta. També es vol aconseguir, mitjançant el desenvolupament de l'empatia, evitar o modificar certes situacions que puguin produir emocions negatives en els altres i, per tant, desenvolupar en sentiments negatius, posant l'èmfasi en el problema o la causa del sorgiment d'aquesta emoció. Si bé és cert que és més difícil controlar la reacció inconscient, és a dir, la que produeix les emocions, no és impossible. Per aquest motiu, els alumnes treballaran de manera vivencial, a través de l'experimentació i l'experiència i mitjançant la dramatització en grups per poder anar assolint els continguts i complir els objectius proposats.

Continguts.

Basant la tria dels continguts en la finalitat i els objectius de la Llei Educativa vigent a Espanya (LOE) i la posterior adaptació (LOMCE) en Educació Primària, els que s'aniran treballant durant les sessions, seran els relacionats amb les emocions i l'IE explicats al marc teòric d'aquest treball.

- Definició del concepte "emoció" i de les emocions bàsiques expressades al marc teòric.
- Desenvolupament de les competències emocionals establertes al marc teòric, insistint en la competència social i d'habilitats de vida i benestar.
- Ús i valoració del treball cooperatiu com a principal metodologia per al desenvolupament de les activitats i com a pràctica inclusiva.

Panificació: activitats i recursos.

La planificació de la UD està programada per dur-se a terme durant 8 sessions (vuit setmanes) que tindran una durada d'aproximadament 1h, tenint en compte que les activitats planificades es duran a terme a les hores de tutoria, que és quan es troba tot el grup-classe. No obstant això, es podrà ajustar el nombre de les sessions, reduint-lo o ampliant-lo segons sigui necessari.

1ra sessió		
Temporalització	Activitat	Material/Recursos
Introducció al tema (3 minuts)	Ens situem explicant el que farem durant les vuit setmanes següents.	X
Definim les emocions (20 minuts)	Pluja de idees: - Què són les emocions? - Quina/es diferencia/es hi ha entre una emoció i un sentiment? - Coneixeu alguna emoció? Quina/es?	Qualsevol tipus de pissarra.
	Formem el concepte d'emoció i definim les emocions bàsiques.	
Indentifiquem les emocions (20 minuts)	Identifiquem les emocions en grups cooperatius. Els alumnes es posen d'acord en l'emoció que ells veuen a cada una de les situacions i extreuen conclusions del per què d'aquesta emoció.	Chromebooks
Feedback i conclusió (12 minuts)	Posada en comú de les conclusions de cada grup sobre el vídeo anterior.	X

2na sessió		
Temporalització	Activitats	Material/Recursos
Pel·lícula (55 minuts)	Visualització de la primera mitja part de la pel·lícula, completant la fitxa de manera individual.	Pel·lícula "*Wonder*" Fitxes 1 i 2 (veure l'apartat "materials")

3ra sessió		
Temporalització	Activitats	Material/Recursos
Pel·lícula (55 minuts)	Visualització de la primera mitja part de la pel·lícula, completant la fitxa de manera individual.	Pel·lícula "*Wonder*" Fitxes 1 i 2 (veure l'apartat "materials").

4ta sessió		
Temporalització	Activitats	Material/Recursos
Compartim i posem en comú (20 minuts)	En grups cooperatius, posada en comú de les respostes de les fitxes.	Fitxes acabades.
Debat (20 minuts)	Temps de debat. Posem en comú les conclusions a les que han arribat els alumnes.	X

Feedback i conclusions (10 minuts)	Conclusions i tancament de la sessió.	X

5ena sessió		
Temporalització	Activitats	Material/Recursos
Introducció (10 minuts)	Explicació del que se farà durant aquesta sessió. Es repartirà una escena diferent a cada un dels grups cooperatius a l'atzar.	
Role playing (30 minuts)	Treballem les escenes de la pel·lícula en grups cooperatius. Els alumnes hauran de treballar l'escena de la pel·lícula que se'ls ha assignat.	X
Dramatització (20 minuts)	Representacions teatrals. Els alumnes hauran de fer representacions teatrals on demostrin que han estat capaços d'empatitzar amb el personatge que representen per tal que la resta dels companys pugui endevinar l'emoció que estan sentint en cada moment i a cada situació.	X

6ena sessió		
Temporalització	Activitats	Material/Recursos
Dramatització (20 minuts)	Seguim amb les representacions teatrals de la sessió anterior. Els alumnes hauran de fer representacions teatrals on demostrin que han estat capaços d'empatitzar amb el personatge que representen per tal que la resta dels	X

	companys pugui endevinar l'emoció que estan sentint en cada moment i a cada situació.	

7ena sessió		
Temporalització	Activitats	Material/Recursos
Cercle restauratiu (50 minuts)	Cercle restauratiu: - Alguna cosa (a l'escola) que causi emocions negatives. Per què? - Què podem fer els altres per evitar que se senti malament? - Alguna cosa (a l'escola) que causi emocions positives. Per què?	Cadires disposades en forma de cercle tancat.

8ena sessió		
Temporalització	Activitats	Material/Recursos
Cercle restauratiu (50 minuts)	Els alumnes continuen aprenent destreses per detectar, expressar i gestionar les emocions en un mateix i en els altres. -Com ens sentim avui? Per què? - Què podem fer els altres per que es senti millor? - Puc fer alguna cosa jo mateix per sentir-me millor?	Cadires disposades en forma de cercle tancat.

<u>Materials.</u>

Fitxes sessions 2 i 3:

Fitxa 1

	Actituds positives	**Reacció - conseqüències**	**Possibles reaccions si l'actitud fos negativa**	**Comentaris**
1				
2				
3				
4				

Fitxa 2

	Actituds negatives	**Reacció - conseqüències**	**Actituds positives alternatives possibles**	**Comentaris**
1				
2				
3				
4				

Avaluació.

	No aconseguit ☹	**Parcialment aconseguit** 😐	**Aconseguit** ☺
Participa de forma activa als jocs i activitats	No participa mai als jocs i activitats que es proposen.	Participa només en alguns jocs o	Participa sempre que pot de manera activa a tots els jocs i

		activitats que es proposen.	activitats que es proposen.
Coneix el concepte "d'*emoció*" i les emocions bàsiques, així com distingeix si són negatives o positives	No té una definició clara del concepte ni coneix les emocions bàsiques. Tampoc és capaç de distingir les que són negatives i les que són positives.	Té una definició del concepte bastant clara i coneix i distingeix quasi sempre les emocions bàsiques. Normalment distingeix les negatives i les positives.	Té una definició clara del concepte i coneix i distingeix les emocions bàsiques sense problema. També distingeix les que són negatives i les que són positives.
Identifica les emocions en un mateix i en els altres	No identifica cap o la majoria de les emocions o bé les confon.	Identifica només alguna de les emocions o només és capaç d'identificar-les en els altres o en si mateix.	Identifica totes les emocions tant en els altres com en ell mateix sense cap problema.
És empàtic/a	No és capaç de posar-se a la pell dels altres i entendre el seu estat d'ànim o li és igual com se senten els altres.	Només es posa a la pell dels altres en algunes situacions, atenent els seus propis interessos.	Sempre es posa a la pell dels altres i entén la causa del sentiment.
Expressa les seves emocions de manera clara així com la causa	No és capaç de fer una explicació detallada de les seves emocions o no sap el motiu que les causa.	Dona explicacions de les seves emocions, sense entrar en detalls, i sol conèixer els motius que les causen.	És capaç de fer una explicació detallada de les seves emocions i de les causes.

Afronta i gestiona les seves emocions	No sap afrontar les emocions, per tant no és capaç de gestionar-les.	No sempre afronta i troba la manera de gestionar les seves emocions.	Afronta i troba la manera de gestionar sempre les seves emocions.
Troba solucions justes mitjançant l'empatia per fer sentir bé als altres o ell/a mateix/a	No aporta mai la seva opinió per poder trobar solucions justes per als problemes sorgits.	Normalment participa aportant idees per a la solució d'un problema.	Sempre aporta la seva opinió per poder trobar solucions justes per als problemes sorgits.

6. CONCLUSIONS

Per començar, s'ha d'esmentar que la situació durant la qual s'ha desenvolupat el TFG no ha estat gens fàcil. Per culpa de l'arribada del COVID-19 a Espanya i a la declaració de l'estat d'alarma, amb la conseqüent aprovació d'un confinament que s'ha allargat dos mesos, m'he vist obligada a canviar la modalitat i metodologia del TFG, adaptant-la a poc a poc a la situació. En un principi, la modalitat triada per realitzar el TFG era el desenvolupament de mitjans i/o recursos didàctics o educatius, que es duria a terme mitjançant una proposta didàctica que es posaria en pràctica a dos centres escolars i a dos cursos de primària diferents. Per una banda, a causa de la declaració de l'estat d'alarma i del tancament de les escoles com a conseqüència de la mateixa, es va fer un reajustament tant de la modalitat com de la metodologia a seguir. La modalitat del TFG va passar del desenvolupament d'una proposta didàctica i anàlisi dels resultats a la revisió i investigació bibliogràfica. No obstant això, i a causa a les meves ganes i inquietud per desenvolupar una proposta didàctica amb els seus resultats, anàlisi i proposta de millora, va sorgir una idea per part meva per adaptar aquesta proposta a la situació, utilitzant una metodologia online. Va ser acceptada tant per part de la tutora del TFG com pels tutors de les escoles, però analitzant la proposta en profunditat em vaig trobar amb la problemàtica que suposaria pels alumnes accedir a la pel·lícula com a recurs fonamental per desenvolupar aquesta activitat. Per tant, la modalitat final plasmada al Treball de Fi de Grau, es va decidir que fos una proposta didàctica complementada amb línies d'investigació, tenint en compte assimilant que no seria possible obtenir uns resultats per poder analitzar-los posteriorment i fer una proposta de millora.

Els objectius del TFG, que es varen haver de canviar pel reajustament de la modalitat i metodologia d'aquest, s'han aconseguit gràcies a la investigació sobre la intel·ligència emocional i l'educació emocional a les aules i els seus beneficis, tal com s'explica a l'apartat de metodologia. S'ha de destacar, que la finalitat principal d'aquest TFG, que és la d'aprofundir en l'estudi de l'Educació Emocional i donar a conèixer els beneficis de la mateixa en l'àmbit escolar i la seva influència en la convivència d'aula i en el procés d'aprenentatge dels alumnes, es veuen plasmats a l'apartat de línies d'investigació i recerca bibliogràfica.

D'una banda, la recerca i revisió bibliogràfica ha resultat ser molt enriquidora durant el procés de realització del TFG i m'ha permès l'assimilació i consolidació dels conceptes i els temes clau per al desenvolupament de la part pràctica, la qual cosa ha facilitat molt aquesta tasca. En aquest sentit, he descobert el paper fonamental que juga l'IE a la vida dels nostres alumnes i a la seva personalitat i desenvolupament acadèmic. També he pogut concretar la finalitat i els objectius de l'Educació Emocional, així com els conceptes bàsics i les competències que la formen, amb les seves respectives definicions. D'altra banda, les línies d'investigació i recerca de programes, pràctiques i estudis ja finalitzats, ha estat un procés molt important per a poder desenvolupar tota la part pràctica amb una base científica i definir la finalitat del treball, així com la defensa de la proposta didàctica. Gràcies a la recerca i investigació dels anteriors, he pogut reafirmar el que abans eres teories sense fonament, comprovant i fent veure al món que realment la Intel·ligència Emocional juga un paper fonamental al procés d'E-A i a la vida dins l'aula.

Nombroses investigacions posen de manifest els beneficis de l'educació emocional en l'aprenentatge, benestar i desenvolupament integral de l'alumnat. Per una banda, durant el desenvolupament del TFG es fa èmfasi en la necessitat d'ensenyar i educar als infants en l'àmbit de les emocions. Aquesta Educació Emocional ha d'anar enfocada a fomentar les habilitats i competències emocionals, sobretot aquelles basades en la capacitat d'empatitzar, percebre, comprendre i regular les emocions, cosa que crec haver aconseguit plasmar. Així doncs, tota la part pràctica es fonamenta per un sòlid marc teòric i és recolzada pel mateix. Aquesta part teòrica on es defineixen els conceptes clau, és especialment important i necessària per poder traslladar l'IE a l'àmbit educatiu, i desenvolupar així pràctiques educatives eficients, ja que com es diu anteriorment, sense una contextualització prèvia i un coneixement i enteniment sobre els conceptes més importants que formen L'IE i com tractar-los, el més probable és que desenvolupem pràctiques educatives i utilitzem recursos didàctics per aprendre uns continguts que no van més enllà de la teoria, creant un clima emotiu que resulta gratificant però que, sense

el coneixement dels conceptes bàsics, resultaria conceptualment confús, ja que no aporten necessàriament informació sobre aquestes, documentació per comprendre-les millor i estratègies per regular-les o gestionar-les. És a dir, no contribueixen a augmentar la nostra intel·ligència emocional.

No obstant això, actualment ens trobem que el currículum d'Educació Primària dificulta molt aquesta tasca, ja que no hi ha cap apartat o assignatura dedicada totalment a l'ensenyament de les competències emocionals i l'educació de l'IE, sinó que aquest procés es veu obliga't a incloure's com a contingut transversal d'una altra assignatura o bé veu limitat el seu temps de dedicació a 60 minuts setmanals durant l'hora de tutoria. Actualment, això suposa un desfasament del currículum d'educació i una mancança del foment de l'educació emocional a la llei vigent. A falta que la competència emocional i l'educació programada i sistemàtica per aconseguir-la, es vegi reflectida en el currículum de forma implícita, sempre podrà organitzar-se un centre educatiu per incloure en els seus programes la importància de l'educació integral i vies per desenvolupar-la. Els centres poden decidir les necessitats formatives que creuen essencials per al desenvolupament òptim dels programes i, per tant, tenen a les seves mans la decisió d'incorporar pràctiques per a treballar les emocions dins el seu Pla d'Acció Tutorial.

D'altra banda, trobem la part de desenvolupament de dinàmiques i activitats d'aula, mitjançant les pel·lícules com a recurs didàctic i els grups cooperatius com a metodologia inclusiva i de suport. Fins ara visualitzar una pel·lícula era considerada activitat d'oci i temps lliure. Però... ens hem adonat alguna vegada del potent recurs didàctic que tenim a l'abast? I dels valors que hi ha amagats darrere l'argument principal de la pel·lícula? I de la seva utilitat per educar en valors o per a l'educació emocional dins les aules? Fer una investigació sobre l'aplicació d'aquest recurs de manera educativa dins les aules, ha permès que descobreixi la capacitat de les pel·lícules com a mitjà per a l'ensenyament dels continguts necessaris. Per les seves característiques, el cinema dona sentit a l'expressió "*Una imatge val més que mil paraules*". La inclusió d'aquest recurs a l'àmbit educatiu es deu a la seva funció divulgativa i al desenvolupament de la visió crítica. A més, aquest material audiovisual es troba a l'ordre del dia pel seu caràcter lúdic i d'entreteniment, que fa que sigui un estímul per al coneixement emocional i el desenvolupament de l'IE, així com de les conseqüències socials i individuals que les emocions tenen.

En resum, tots naixem amb una característica innata i comuna a tots els éssers humans, que és la capacitat d'emocionar-se. La capacitat emotiva es pot desenvolupar i millorar mitjançant

l'educació i la pràctica, educant les emocions mitjançant el desenvolupament de les competències emocionals. Una persona és competent quan és hàbil o capaç de manejar diverses situacions en un terreny donat amb un cert grau d'èxit o eficàcia. Les emocions constituexen un idioma universal, que no entén de races, cultures, religions, creences, dificultats de l'aprenentatge, etc. El cinema, que tampoc entén dels aspectes esmentats anteriorment, serveix d'instrument per nodrir-se d'històries humanes, on les emocions i les vivències dels personatges puguin representar d'una banda els valors educatius que volem traslladar, o les actituds o conductes que dessitgem eliminar.

7. BIBLIOGRAFIA

Administrador de Elige Educar. (2016, septiembre). La importancia del cine en el desarrollo de los niños. *EligeEducar*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de https://eligeeducar.cl/la-importancia-del-cine-en-el-desarrollo-de-los-ninos

aecc: Catalunya contra el Càncer. *Les emocions*. Recuperat el 20 de març de 2020 de https://www.aecc.es/sites/default/files/migration/actualidad/publicaciones/documentos/les-emocions.pdf

Alonso Ferres, M.; Berrocal de Luna, E. y Jiménez Sánchez, M. (2018). Estudio sobre la inteligencia emocional y los factores contextuales en estudiantes de cuarto de educación primaria de la provincia de Granada. *Revista de Investigación Educativa*, *36* (1), 141-158. Recuperat el 10 d'abril de 2020 de https://www.researchgate.net/publication/325059732_Estudio_sobre_la_inteligencia_emocional_y_los_factores_contextuales_en_estudiantes_de_cuarto_de_educacion_primaria_de_la_provincia_de_Granada

Amor, M. (2020, marzo). Enseñar a los niños habilidades no cognitivas. *Eresmamá*. Recuperat el 10 d'abril de 2020 de https://eresmama.com/ensenar-ninos-habilidades-no-cognitivas/

Annexos del Decret 32/2014, de 18 de juliol, pel qual s'estableix el currículum de l'educació primària a les Illes Balears. Recuperat el 10 de maig de 2020 de http://weib.caib.es/Normativa/Curriculum_IB/primaria_lomce/curriculum_valors_socials_i_civics.pdf

Bisquerra, R. (2018). Educació emocional: de la recerca a la pràctica fonamentada. *Revista Catalana de Pedagogia*, *13*, 145-171. Recuperat el 14 de maig de 2020 de https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6885776

Bisquerra, R. (2020). Competències Emocionals. *Rafael Bisquerra*. Recuperat el 18 de març de 2020 de http://www.rafaelbisquerra.com/ca/competencies-emocionals.html

Bisquerra, R. (2020). Educació Emocional. *Rafael Bisquerra*. Recuperat 18 de març de 2020 de

http://www.rafaelbisquerra.com/ca/competencies-emocionals.html

Bisquerra, R. (2020). Intel·ligència Emocional. *Rafael Bisquerra*. Recuperat 18 de març de 2020 de http://www.rafaelbisquerra.com/ca/competencies-emocionals.html

Bisquerra, R. (Coord). Punset, E; Mora, F.; García, E.; López-Cassà, E.; Pérez, J.C.; Lantieri, L.; Nambiar, M.; Aguilera, P.; Segovia, N.; Planells, O. (2012). Com educar les emocions? La intel·ligència emocional en la infancia i l'adolescència. Esplugues de Llobregat (Barcelona): Hospital Sant Joan de Déu. Recuperat el 8 de maig de 2020 de www.faroshsjd.net

BOE (2006). Ley Órganica 2/2006, de 3 de mayo, de Educación (LOMCE). Recuperat el 2 de maig de 2020 de https://www.boe.es/boe/dias/2006/05/04/pdfs/A17158-17207.pdf

BOE (2006). Ley Órganica 8/2013, de 9 de diciembre, de Educación (LOE). Recuperat el 2 de maig de 2020 de https://www.boe.es/buscar/pdf/2006/BOE-A-2006-7899-consolidado.pdf

Booth, T. and Ainscow, M. (2011). *Index for Inclusion: developing learning and participation in schools*; (3rd edition). Bristol: Centre for Studies in Inclusive Education (CSIE).

Caldeiro, G. P; del Carmen, M. TRABAJO COOPERATIVO. *Idóneos.* Recuperat el 14 de març de 2020 de https://educacion.idoneos.com/dinamica_de_grupos/trabajo_cooperativo/

Ciclo de cine: CINE Y EMOCIONES. (2015, Novembre). Recuperat el 8 d'abril del 2020 de https://www.um.es/sabio/docs-cmsweb/cultura/ciclo_cine_noviembre-1.pdf

Corbin, J. A. Los 8 tipos de emociones (clasificación y descripción). España: *Psicología y Mente*. Recuperat el 14 de març de 2020 de https://psicologiaymente.com/psicologia/tipos-de-emociones

Cruz, V.; Caballero, P; Ruiz, G. (2013). La dramatización como recurso didáctico para el desarrollo emocional. Un estudio en la etapa de educación primaria. *Revista de Investigación Educativa, 31* (2), 393-410. Recuperat el 12 de maig de 2020 de http://dx.doi.org/10.6018/rie.31.2.164501

DIEE - Inclusió educativa i estratègies de treball a l'aula: Conceptes clau. *Ateneu, Generalitat de Catalunya*. Recuperat el 12 de març de 2020 de http://ateneu.xtec.cat/wikiform/wikiexport/cursos/escola_inclusiva/diee/modul_1/practica_4

Fernández, T. (2012, marzo). La importancia del uso del cine como medio educativo para niños. Ocendi: *EducaMedia*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de https://www.ocendi.com/educamedia/la-importancia-del-uso-del-cine-como-medio-educativo-para-ninos/

Forner, P. 10 Pasos Esenciales Para Desarrollar tu Inteligencia Emocional. Habilidad social. Recuperat el 14 de març de 2020 de https://habilidadsocial.com/como-desarrollar-la-inteligencia-emocional/

Fundación Botín. Red de Crentros Educación Responsable. Recuperat el 12 de maig de 2020 de https://www.educacionresponsable.org/web/contenidos-generales/el-programa.html

García, M. (2010, setembre). CINE Y EDUCACIÓN: LA INTEGRIDAD DEL DOCENTE EN EMPEROR'S CLUB. Recuerat el 12 de maig del 2020 de file:///C:/Users/Ariadna/Downloads/Dialnet-CineYEducacion-3619796.pdf

García Ávila, A. E. (2017, Junio). La Educación Emocional en la Escuela: Propuesta de proyectos para la etapa de Educación Primaria. *Campus Educación Revista Digital Docente*,*5*, 19-23. Recuperat el 10 de maig de 2020 de: https://www.campuseducacion.com/revista-digital-docente/numeros/5/

Gardner, H. (1983). Frames of Mind. The Theory of Multiple Intelligences.

Generalitat Valenciana, Conselleria d'Educació, Cultura i Esport. (Ed.). (2014). *CULTIVANDO EMOCIONES – 2. Educación Emocional de 8 a 12 años.* Alacant, Espanya: Editorial AZORÍN.

Goleman, D. (1996). *Inteligencia Emocional*. Stockton, California: Kairós. Recuperat el 15 de maig de 2020 de https://www.leadersummaries.com/ver-resumen/inteligencia-emocional

González, P. (2020). 5 ventajas de la educación emocional. *Eresmamá*. Recuperat el 10 d'abril de 2020 de https://eresmama.com/5-ventajas-la-educacion-emocional/

Hortelano, M. (2016). La educación emocional, eje vertebrador de la convivencia. *Revista Convives*, *15*, 21-28. Recuperat el 8 de març de 2020 de http://convivesenlaescuela.blogspot.com/2016/10/la-educacion-emocional-eje-vertebrador.html

Llompart, S; Montes, M. *Mestre de suport i tutor: camí cap a la parella educativa dins l'escola inclusiva.* Recuperat el 10 de març de 2020 de http://redined.mecd.gob.es/xmlui/bitstream/handle/11162/97302/mestredesuportitutor.pdf?sequence=1

Moya, T. (2018, noviembre). [Entrevista con José Antonio Sande Martínez, autor del libro: EDUCACIÓN EMOCIONAL INFANTIL]. Fotogramas. Recuperat el 12 de maig de 2020 de https://www.fotogramas.es/noticias-cine/a25287878/educacion-inteligencia-emocional-infantil-ninos-peliculas-cine/

Pujolàs, P. (2012). Aulas inclusivas y aprendizaje cooperativo. *Educatio Siglo XXI*, *30* (1), 89-112. Recuperat el 8 de març de 2020 de http://dspace.uvic.cat/xmlui/bitstream/handle/10854/1998/artconlli_a2012_pujolas_pere_aulas_inclusivas.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Reyes, R. (2020). Por qué es importante el cine para el desarrollo de los niños. *ELMUNDO: Sapos y*

Princesas. Recuperat el 10 d'abril de 2020 de https://saposyprincesas.elmundo.es/consejos/educacion-en-casa/por-que-es-importante-el-cine-para-el-desarrollo-de-los-ninos/

Sabater, V. (2019). Diez estrategias para educar a los niños en inteligencia emocional. España: *La mente es maravillosa.* Recuperat el 22 d'abril de 2020 de https://lamenteesmaravillosa.com/diez-reglas-para-educar-a-los-ninos-en-_inteligencia-emocional/

Sabater, V. (2019, octubre). El cine, fábrica de emociones. España: *La mente es maravillosa*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de https://lamenteesmaravillosa.com/el-cine-fabrica-de-emociones/

Salgueda, M. (2017). Intel.ligència emocional a l'aula: com i per a què?. España: *Criatures.* Recuperat el 20 d'abril de 2020 de https://criatures.ara.cat/blogs/fem-dissabte-emocional/Intelligencia-emocional-laula-que_6_1572502739.html

Torres, A. Diferencias entre las emociones y los sentimientos. España: *Psicología y Mente*. Recuperat el 20 d'abril de 2020 de https://psicologiaymente.com/psicologia/diferencias-emociones-sentimientos

Velasco, Mª L. (2009). El cine comercial como estrategia educativa para desarrollar competencias socio-emocionales. *Quaderns de cine, 4*, 71-75. Recuperat el 12 de maig de 2020 de https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2943228

Vélez, M.J.; San Andrés, E.M.; Pazmiño, M.F. (2020). Inclusión y su importancia en las instituciones educativas desde los mecanismos de integración del alumnado. *Revista Arbitrada Interdisciplinaria KOINONIA. Vol V*, (9), pp.5-27. Recuperat el 28 de maig de 2020 de file:///C:/Users/Ariadna/Downloads/Dialnet-InclusionYSuImportanciaEnLasInstitucionesEducativa-7220310.pdf

Villar, Manel. (2010). Intel·ligència Emocional. *SlideShare.* Recuperat el 18 d'abril de 2020 de https://www.slideshare.net/mvillarpujol/intelligncia-emocional

Yuster, T. (2015, octubre). Cómo educar las emociones de los niños mediante el cine. *Guiainfantil*. Recuperat el 8 d'abril de 2020 de https://www.guiainfantil.com/articulos/educacion/aprendizaje/como-educar-las-emociones-de-los-ninos-mediante-el-cine/